

TÜRK DÜNYASI UZMANLARIYLA SÖYLEŞİLER

Hazırlayan
AHMET KANLIDERE

YAYIN NU: 1872

KÜLTÜR SERİSİ: 1032

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI

SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-341-9

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul

Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Son Okuma: Ayşe Erdoğan

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İMAK OFSET BASIM YAYIN SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.

Akçaburgaz Mah. 137. Sok.No: 12 Esenyurt / İstanbul / TÜRKİYE

Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.

Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Ahmet Kanlıdere; 1982’de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden mezun oldu. 1983’te Boğaziçi Üniversitesinde başladığı yüksek lisans eğitimini Marmara Üniversitesi Tarih Bölümünde tamamladı. Doktorasını New York’ta, Columbia Üniversitesinde yaptı. 2000 yılında Kazakistan’daki Yesevi Üniversitesinde dersler verdi. 2004-2007 arasında Taşkent’te kültür müşaviri olarak görev yaptıktan sonra Marmara Üniversitesine döndü ve 2009’da Profesör oldu. 2016-18 arasında Tarih Bölümü başkanlığını yürüttü. Hâlen aynı üniversitede Genel Türk Tarihi ana bilim dalı başkanı olarak görevini sürdürmektedir.

Başlıca eserleri: *Reform within Islam: The Tajdid and Jadid Movement among the Kazan Tatars* (1809-1917) (İstanbul 1997); *Kadimle Cedit Arasında: Musa Cârullah* (İstanbul 2005); *Orta Asya Türk Tarihi* (ed.) (Eskişehir 2011); *XIX. Yüzyıl Türk Dünyası*, ed., (Eskişehir 2013); *Çağdaş Türk Dünyası*, ed. İlyas Kemaloğlu ile birlikte (Eskişehir 2014); *Sosyalizmden Türkcülüğe Kazanlı Ayaz İshakî* (1878-1954) (İstanbul 2019); Yusuf Akçura, *Damolla Âlimcan el-Barudî Tercüme-i Hâli*, hazırlayan: Ahmet Kanlıdere (İstanbul 2019); *Ötügen’den Kırım’a Türk Dünyası Kültür Tarihi*, ed. İlyas Kemaloğlu ile birlikte (İstanbul 2020); *Doğu ve Batı Arasında Bir Tatar Mollası: Zâhir Bigi’nin Hayatı, Romanları ve Seyahatnamesi* (İstanbul 2021); *İdil-Ural ve Türkistan’da Fikir Hareketleri: Dinî İslahçılık ve Ceditçilik* (İstanbul 2021).

İÇİNDEKİLER

Ön Söz / 11

Abdülkadir Donuk / 13

•

Abdulvahap Kara / 21

•

Ahmet Bican Ercilasun / 49

•

Ahmet Kanlıdere / 81

•

Ali Ahmetbeyoğlu / 93

•

Ayşegün Soysal / 105

•

Ayşe Melek Özyetgin / 119

•

Çağatay Koçar / 137

•

Erkin Emet / 155

•

Hayrunnisa Alan / 167

•

İlyas Kemaloğlu / 185

•

İnci Enginün / 197

•
İsenbike Togan / 215

•
Konuralp Ercilasun / 231

•
Leysen Şahin / 245

•
Mehmet Saray / 259

•
Mualla Uydu Yücel / 267

•
Muzaffer Ürekli / 275

•
Nadir Devlet / 285

•
Nesrin Sarıahmetoğlu / 295

•
Nurten Kılıç Schubel / 307

•
Osman Yorulmaz / 321

•
Serkan Acar / 335

•
Dizin / 342

ÖN SÖZ

Bu kitap, yirmi üç Türk dünyası uzmanıyla yapılan biyografik mülakatlar dizisinden oluşuyor. Akademisyenlerle söyleşiler yaparak onların entelektüel portrelerini çizmek fikri Araştırma Metotları dersimizin bir etkinliği idi. 2012 yılından başlanarak Eski Türk kültürü ve tarihi, Uygur dili ve tarihi, Timurlular, Şibanîler, Altın Orda, Kırım, İdil-Ural bölgesi, Kafkasya ve Kazakistan tarihi üzerinde çalışan akademisyenlerle buluşuldu. Sadece tarihçilerle değil, Türkologlarla, siyaset bilimcileriyle, akademi dışından bu alana katkı sunmuş şahsiyetlerle de mülakatlar yapıldı.

Çalışmanın amacı yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin söyleşi yapma tekniğini ve soru sorma yeteneklerini geliştirmektir. Bunun için, önce mülakat yapılacak kişinin hayatı araştırıldı, eserleri okundu. Daha sonra sorular üzerinde çalışıldı. Çünkü sorular rastgele, uzun ve basma kalıp olmamalı, muhababının zihnini çalıştıracak, hayal gücünü harekete geçirecek türden olmalıydı; bazen muhababı kışkırtmalı, konuşmaya sevk etmeliydi. Bu uzmanların yetişmesinde etkili olan unsurlar, doğdukları çevreden ve okudukları okullardan edindikleri alışkanlıklar, hayatlarına etki eden, entelektüel gelişmelerini yönlendiren kişiler ve kitaplar soruldu. Bu gibi sorularla hocaların fikrî oluşumları ortaya çıkarılmaya uğraşıldı. Ayrıca, uzmanların Türk dünyasının ve umumi Türk tarihçiliğinin meseleleri hakkındaki görüşleri, araştırmalarını yaparken izledikleri yöntemler, dikkat ettikleri hususlar araştırıldı.

Söyleşiler, öğrenciler için yaratıcı bir uğraş olduğu ve onlara deneyim kazandırdığı gibi, ihmal edilen bir noksanın giderilmesine de katkı sundu; biyografilere temel teşkil edecek bilgiler ortaya çıktı. Hocalar ise hayat tecrübelerini aktarmak suretiyle bu alana yeni dahil olanlara rehberlik yapmış oldular. Sohbetlerin akışı içinde diğer şahsiyetlerden de haberdar olundu, -niyetimiz olmasa da- dostluklar, kıskançlıklar, bilim yolundaki engeller de ortaya döküldü.

Söyleşiler yüz yüze gerçekleştirildi, kayıt altına alındı, sonra kâğıda döküldü. Ortaya çıkan metne -yazım hatalarının düzeltilmesi dışında- hiç müdahale edilmedi. Kitabın baskıya verilmesinden önce söyleşi metinler hocalara gönderildi. Söyleşileri gözden geçirirken gerçekten güzel ilaveler yaptıklarını ve içeriğini zenginleştirdiklerini söylemeliyim. Mülakat yapmayı düşündüğümüz fakat

henüz gerçekleştirmediğimiz daha birçok değerli hoca ve uzman var. Bunlar önümüzde bir dev olarak duruyor; nasip olursa ileride onları da hazırlayıp neşretmek arzusundayız.

Öncelikle, değerli vakitlerini ayırıp görüş ve duyuşlarını, bilim yolundaki deneyimlerini paylaşma ltfunda bulunan hocalarımıza minnettarız. Mlakatları gerçekleştiren öğrencilerime tek tek teşekkür ederim: Ahmad Jawid Türkoğlu, Berat Eralp Başpunar, Berna Kuzkaya Aıkaldn, Cafer Mustafalı, Chingiz Asadov, Efe ulha, Elif Esra Akbaş, Elif Uzunağaç, Eray Demirli, Ezgi Demirhan-ztrk, Feruza Shakirova, Hami Demir, Hande Aydın, Hayrunnisa H. Bıyıklıoğlu, İnci Yelda Dumlupınar, Kader Aslan Doğan, Merve Genco, Merve şahin (zbakır), Nejat Olguntürk, Ozan Karabulak, Seher Yıldız Demirkıran, Yusuf Akbaba ve Zeynep Akarslan söyleşileri yaparak katkılar sundular. Doktora ğrencilerim Arş. Gör. İnci Yelda Dumlupınar mülakatları baştan sona okuyup görüşlerini paylaştı; Arş. Gör. Ozan Karabulak metni defalarca okudu, hocalarla gerekli yazışmaları yaptı. Bu iki meslektaşıma da müteşekkirim.

AHMET KANLIDERE

18.04.2022

Sayın Abdulkadir Donuk, kaç yılında nerede doğdunuz? Kökeniniz konusunda bilgi verebilir misiniz?

Adana ili, Ceyhan kazası, eski adı Kırmıt (şimdi Sağkaya) nahiyesinde 1948 yılında doğmuşum. Annem ve babam Rus zulmünden kaçarak, daha çocukken 1936 yılında Özbekistan'dan Türkiye'ye hicret etmişler. Türkiye'ye sığınan ecdadım, Çukurova Bölgesi'ne yerleştirilmişler. 1938'de Atatürk'ün ölümü ve daha sonra başlayan İsmet İnönü'nün Milli Şef döneminde inanan insanlar üzerindeki şiddetli baskılar neticesinde, bütün aileyi toplayan rahmetli dedem Abdülcemil'in "Bizler Rus zulmünden kaçarak buraya geldik, orada Kur'an-ı Kerim'i okumamız suçtu. Meğerse, burada da okumak suç imiş. Toparlanın Mekke'ye gideceğiz," sözü üzerine bütün aile at ve katırlara binerek Suriye sınırına gelirler. Ailenin yarısı sınırı geçer, yarısıysa yakalanır. Rahmetli teyzem Huriye'nin çocukları ve torunları Suriye vatandaşı olarak Şam şehrinde yaşamaktadırlar. Beytullah'ı görmek hasreti ile yanıp tutuşan dedem, gittiği Hac ziyaretinde Mina'da rahmetli olmuştur.

Dedem Türklerin bir boyu olan Karakalpak'tı. Annemse Kazak boyundan. Rahmetli dedemin ve rahmetli babam Abdülhâkim'in doğdukları yer bugünkü Özbekistan'ın Aral Gölü'nün güneyinde bulunan Nukus ve Şimbay kasabalarıdır. Özbekistan'dan Türkmenistan'a, oradan İran'a ve Türkiye'ye olan göç yolu üzerinde ailenin bir kısmını yollarda kaybeden ecdadım, Fırat ve Dicle nehirlerini develerle geçerken anne ve babamı suya düşüp boğulmasınlar diye deve üzerinde heybelere oturtarak geçmişlerdir.

Sayın Donuk çocukluk yıllarınız nerede geçti, ilkokulu nerede okudunuz?

Çocukluk yıllarım doğduğum köyde geçti. Üçü kız, beşi erkek olmak üzere sekiz kardeşiz. İlkokulu doğduğum köyde okudum. Rahmetli babamdan habersiz, rahmetli annem Gül Hanım'dan nüfus cüzdanımı alarak okula kaydımı yaptırdım. Ancak yaşım küçük olduğu için daha sonra Ceyhan Nüfus Müdürlüğüne giderek yaşımı büyüttüm. Köyde kadınlar bir araya geldiğinde rahmetli anama sorrarlardı: "Hanım hanım, söyle bu sekiz çocuğundan en çok hangi-

Kazak Türkününüz. Aileniz Türkiye'ye ne zaman gelmiş, siz nerede doğdunuz? Ailenizin kökeni nedir?

Evet, şimdi biz Türk tarihçileri tabiriyle karabudundanız, yani mütevazı, sade bir ailedeniz. Rahmetli babamın çocukluğu çok sıkıntılı geçmiş. Bir taraftan Doğu Türkistan'daki çalkantılı dönem, diğer taraftan 14-15 yaşlarında babası vefat edip yetim kalmış. Küçük kardeşleri ve anasının sorumluluğu üstüne kalmış. Çobanlık yapmış. Tabii doğru dürüst mektep medrese görmediği için okuma yazması yoktu. Daha sonra Doğu Türkistan'dan at ve deve sırtında göç başlayınca gençliği yollarda geçmiş. Böylece Türkiye'ye gelmiş. Annem Dinahan da ben ilkokulda okurken benimle birlikte okumayı söktü. Sonra sınavlara girerek ilkokul diplomasını aldı.

Babam Sünnet Ömirtayoğlu 1921, Doğu Türkistan Barköl doğumlu. 1930'larda göç hareketi başlıyor ve Doğu Türkistan'dan başlayan hareket öncelikle ona komşu eyaletler olan Gansu Şinhay'a doğru yapılıyor. Daha sonra göç kfilesi oradan 1938-1939'larda at, deve sırtında Tibet, Himalaya, Taklamakan çölü üzerinden Hindistan'a geliyor; bu çok meşakkatli bir göç. Bence bu, milattan önceki devirlerden batıya doğru başlayan Hunlar ve diğer Türk gruplarıyla devam eden at ve deve sırtında yapılan tarihî göçlerin sonuncusudur. Bundan sonra böyle bir göç olmaz. Biliyorsunuz günümüzde de bazen Uygur Türklerinden de göçler var ama uçakla, modern vasıtalarla oluyor. Bahsettiğimiz türden göç mümkün değildir. Onun için konar göçer olmak lazımdır.

Şimdi modern dönemde konargöçer Türk olmamak daha zordur. Bizim atalarımızın yaptığı göçün zorluğu şudur ki: hem arkadan gelen düşman kuvvetler var, hem tabiatın, kışın ağır şartları var. Açlık ve susuzluk ile mücadele ederek 1940'ta Hindistan sınırına geliyorlar. Orada 12 yıl yaşadıktan sonra 1952'de de Türkiye'ye göçmen olarak geliyorlar. Bu kararı da merhum Başbakan Adnan Menderes'in başkanlığındaki 13 Mart 1952 günü oturumda Bakanlar Kurulu aldı. Böylece Hindistan ve Pakistan'daki Kazakların Türkiye'ye iskânli göçmen olarak alınması kabul edilmiş. Ben İstanbul'da Zeytinburnu'nda doğdum. Hâlen de orada yaşıyorum.

Hocam, doğum yeriniz, aile kökleriniz hakkında bilgi verir misiniz?

İzmir'in Eşrefpaşa semtinde, İkiçeşmelik mahallesinde doğdum. Babam Kıbrıs'tan İzmir'e gelmiş, annem de Kastamonu'dan İzmir'e gelmiş. Demek ki baba tarafından Kıbrıs'a dayanıyor.

Dedenizin vefatından sonra Kıbrıs'a dönüşünüzün özel bir sebebi var mı?

Aşağı yukarı üç yaşına doğru dedem vefat etti, 1946'da. Ailece babam bizi Kıbrıs'a götürdü. Ablam var, ben varım...

Belli bir sebebi var mı?

Babam söylemedi, muhtemelen ekonomik sebeplerle. Babam işçi benim. Ama sık sık işsiz de kalıyordu. Belki de işsiz kaldığı bir döneme denk geldi.

Yedi-sekiz sene sonra Türkiye'ye geri dönüyorsunuz, bu neden?

Beş yıl kaldık orada, Magosa kazasının Büyükkonuk köyünde. Zaten babam, dedem oralı, Büyükkonuk köyünden, orada kaldık. Beş yıl sonra, 1951'de döndük. İlkokulun birinci sınıfını ben orada okudum.

Peki hocam Kıbrıs yıllarının sizde ne gibi etkileri olmuş olabilir?

Köy hayatını sadece bu beş yıl içinde gördüm, yaşadım. Bir köydü, Anadolu köylerinden farklı olduğunu sonraki gözlemlerimden anlıyorum. Güzel bir köydü. Hem Rumlar vardı köyde hem Türkler. Ama mahalleleri ayrıydı. Karşılaştıkları zaman konuşurlar, her zaman ve her yerde olduğu gibi bizimkiler Rumca konuşur. Yani Rumlar Türkçe konuşmaz. Onlar da bildikleri hâlde, Rumla Türk karşılaştıkları zaman biz nedense Türkçeyi bırakıyoruz Rumca konuşuyoruz. Kahveleri ayrı, tabii ki ibadet yerleri de ayrı. Okulları ayrı. Mahalleleri ayrı. Ama zaman zaman karşılaşıyorlar ve oradaki Türkler hep Rumca bilirdi. Babam da bilirdi.

Siz de öğrendiniz mi?

Hayır, sekiz yaşında değil de 13-14 yaşında dönseydim ben de biliyor olacaktım. Ben bilmiyorum. Birbirleriyle evlenmezlerdi. Evlilik yoktu, daha doğrusu şöyle söyleyeyim: "Bir Türk erkeği bir

Nerede doğdunuz? Yetiştığınız çevrenin yaşamınızdaki etkileri nelerdir?

Maraş'ta doğdum. Benim doğduğum zaman Maraş yüz bin nüfuslu bir şehirdi. Okula erken başladım; 5-6 yaşında. Aslında hiç de iyi olmadı, bir türlü ısınamadım çünkü; ne okuduğumu da pek anlayamadım.

Eskiden çocuklar bir işte, meslekte çalışırdı okul saatleri dışında. Yazları boş kalmazdık. Okumakla uyuşamayan çocuk, işte çalışmaya devam eder, orada ilerlerdi. Becerikli ve hâli vakti yerinde olanlar; şekerci, kunduracı, terzi gibi esaslı mesleklere intisap eden çocuklar baba mesleğine yönelirdi. Fakir çocukları okurdu daha ziyade. Çünkü okumasa hep başkalarının eli altında çalışmak zorunda kalır, kendine ait iş yeri sahibi olamazdı.

İlkokulda okurken bir yandan da terzi çıraklığı yaptım. İlk çalıştığım yerde ustam (rahmetli Hacıalı Ağabey) yalnız çalışıyordu; dükkanı da küçüktü (Maraş'taki Kapalı Çarşı'nın Taş Han kısmı içindeydi). Diğer dükkan biraz daha büyüktü: Ustadan başka, bir kalfa ve iki çırak daha çalışıyorduk. Orada epey çalıştım. Usta dikeceği giysinin ölçüsünü alır, elindeki beyaz sabunla keseceği yerleri çizer, sonra büyük bir makasla hart hart diye kumaşı keserdi. Ustam (aynı zamanda akrabam) Vilayetçi Mustafa Efendi esnaf arasında çok sevilir, sayılırdı. Çıraklıkta en çok pantolon paçaları, ilik-düğme dikmekle meşgul oldum; bir de getir-götür işleriyle tabii ki. Öğle yemeği için usta etli tava hazırlar, onu fırına götürüp pişirtir, sonra da, usta, kalfa ve çıraklar hep birlikte afiyetle yedik. Öğle yemeklerini hiç unutmam: Bazen üzüm-ekmek-peynir; tereyağı-gül reçeli (hakikisi)-çarşı ekmeği. Basit görünse de müthiş lezzetliydi bunlar.

Usta, saat dört gibi evine çekilirdi (evi, Yusufkar Mahallesi'nde, yüksekçe bir tepede, seyrangâh bir yerdeydi). Rakısını ben satın alıp getirirdim; mezeyle beraber aheste aheste içerdi. Aile muhafazakârdı; eşi ve çocukları (altı çocuk) beş vakit namazlı abdestliydi. Ta-assup falan yok; ideolojik olmayan, tabii bir Müslümanlık. Ustam, son derece cömert, sevimli ve merhametli bir insandı. Ölümünden iki yıl kadar önce hacca gitti, içkiyi bıraktı. Ama bu durum ona ağır geldi. Bundan sonra, sıklıkla kolunun ağrısından şikâyet ettiğini hatırlıyorum. 1983'te rahmetli oldu. Allah gani gani rahmet eylesin.

Çocukluğunuz ve gençliğiniz nerede geçti?

Kayseri merkezde doğdum, İlk, orta ve lise öğrenimimi Kayseri’de tamamladım. Liseden sonra İstanbul’a geldim.

Büyüdüğünüz yerin yaşamınızdaki etkisi nedir?

Kayseri’nin benim ruh hâlimin şekillenmesinde ve özellikle Genel Türk tarihine çalışmaya başladığım zaman oradaki şehirli kültürünü anlamamda ve Türklerin yaşam tarzının konargöçerlik olmadığı mantığını kurmamda etkisi oldu. Nasıl dersen, şöyle örnek vereyim: Türkleri hep göçebe, konargöçer olarak adlandırırlar. Kayseri’de şöyle bir anlayış vardır: Merkezde şehirli bir kültür mevcuttur. Mevsimin şartlarına göre bağa göçersiniz, havaların soğumasıyla birlikte tekrar merkeze gelirsiniz. Yaşadığım bu hayat tarzı, daha sonra bozkır kültüründe birçok soruya cevap vermemde çok ciddi bir etkisi olmuştur. Bunun haricinde Kayseri klasik kültür değerleri ve gelenekleri açısından bizim nesil olarak bir geçiş dönemi oldu. Çok rahatlıkla şunu söyleyebilirim ki, o klasik kültürün ve geleneklerin son halkasını oluşturduk, son kırıntılarını yakaladık. Geldiğim noktada dönüp bakıyorum, gerçekten bizim için ikinci bir üniversite olmuş gibi. Mesela kitaplardan okuduğumuz komşuluk ilişkileri, mahalle hayatı, sokak hayatı, paylaşma, iyi günde kötü günde insanların yanında olması vs. bugün özlemle andığımız, romanlara, hikâyelere konu olan o unsurlar ne ise biz onun son kalıntılarını fiilî olarak yaşadık.

Kent yaşamı ile Kayseri yaşamını karşılaştırdığımızda hayıflanıyorsunuz belki de?

Kesinlikle! Tabii işin şu yönü de var; o kadar çarpık bir şekilde değişti ki Kayseri bu geleneklerden maalesef pek bir şey kalmadı.

Onlar da bir şekilde modernizme ayak uydurmak isterken, modernizmin olumsuz tarafına mı kapılmışlar?

Evet; ama modernizmi özgün olarak kuramadılar; şekli olarak bina yığınlarına dönüştürdüler. Şehrin ruhunu oluşturan mimariyi kaybettiler maalesef. Kayseri’yi hiç tanımayan birisinde çok gelişmiş bir şehir algısı oluşur; ama bizler için berbat bir dönüşümün

Nerede doğdunuz ve nasıl bir çevrede büyüdünüz? Biraz bahseder misiniz?

İstanbul'da doğdum. Babam İstanbul Üniversitesi Yerbilimleri Fakültesinde öğretim üyesiydi, annem ev hanımıdır. Fatih doğumluyum, çocukluğum ve ilkokul günlerim Laleli'de geçti, sonra da Beşiktaş'a yerleştik.

Aileniz İstanbul kökenli mi?

Hayır değil, annem ve babam Artvinli ve son yıllarda ben de ara sıra Artvin'e köyümüze (Yusufeli'ne bağlı Kılıçkaya) gidiyorum. Ben küçükken çok gitme şansımız yoktu, koşullar daha güçlü, ama orayla olan bağımız da kopmadı. Aşağı yukarı yüzyılı aştı, annemin ailesinin bir evi var, onu onarıyoruz, bu da benim için çok önemli.

Fatih'te doğduğum yeri hatırlamıyorum, sonra Laleli'ye geçtik. Babam İstanbul Üniversitesinde olduğu için yakın yerlerde yaşadık, esas olarak Yıldız, Beşiktaş taraflarında yaşadığımız zamanları hatırlıyorum. Kısacası İstanbul'un farklı bölgelerinde bulundum.

Ailenizin ve büyüdüğünüz çevrenin sizin kişisel ve entelektüel gelişiminzde ne gibi katkıları olmuştur? Hayatınızda, özellikle gençliğinizde örnek aldığınız kişiler var mıdır?

Babam önemli. O da Artvin'de annem ile aynı köyden biri. Tam da savaş döneminde zor şartlar altında bir ağabeyi köy enstitülerinden mezun olmuş. Başka bir ağabeyi öğretmen, kendisi de okulu geç bitirmiş. Çünkü şartlar gereği ilkokula geç girmiş, bu güçlükleri hep anlatırdı. Bunlar unutmadığım şeyler arasındadır. Sonra da İstanbul Üniversitesinde öğretim üyesi olmuş. Bunların kolay olmadığını biliyorum tabii. Bunların (benim üzerimde) etkisi vardır. Örneğin köyden Erzurum'a yürüyerek gittiğini anlatırdı. Amcam da hâlâ anlatır. Babamın öğretim üyesi olması nedeniyle evde sürekli kitap okunuyordu. Bunu görmüş olmam önemli, şimdi bakınca öyle düşünüyorum.

Geriye doğru bakacak olursak, Laleli'de Koca Ragıp Paşa İlkokulunda okudum. O eski adlar, eski mekanlar, Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi mesela, oralara okul dışında da gidip kardeşimle kitap okurduk. Okumak galiba benim için en önemli şey. Sonra İstanbul

İnternet aracılığıyla biyografinize ulaştım ancak yine çocukluğunuzdan itibaren eğitim hayatınız, aileniz ve muhitinizden biraz bahsetmenizi rica edeceğim. İlkokulda tarih dersiyile aranız nasıldı?

9 Temmuz 1970 Ankara'da doğdum. 6-7 yaşına kadar Ankara'daydım. Daha sonra babamın işi dolayısıyla Mersin/Erdemli'ye bağlı küçük bir kasaba olan Tömük'e gittik. Orada ilkokula başladım. 4. sınıfa kadar çok güzel bir taş mektepte eğitim gördüm. Burası küçük bir muhit olsa da eğitim hayatımın en önemli, bende en çok iz bırakan yeriydi. Çok kıymetli bir ilkokul öğretmenim vardı. Ardından Ankara'ya geldim ve burada ortaokulu ve Mustafa Kemal Lisesini bitirdim. Tarihe ilgim her zaman vardı ve hayatımdaki yeri büyüktü. Bugün bile boş zamanlarımda bir şey okuyacaksam çoğunlukla romandan ziyade tarihle ilgili okumayı tercih ediyorum.

Üniversite yıllarınız hakkında ne söylemek istersiniz, Türk dili ve edebiyatçısı olmaya nasıl karar verdiniz? Sizi yönlendiren bir şahıs, olay veya bir kitap mı oldu, yoksa dil, edebiyat sevginiz tamamen içten gelen bir dürtü müydü?

Aile ortamım benim için büyük bir şanstı. Ben Türk fikir ve kültür hayatının tanınmış aydınlarından biri olan Nevzat Kösoğlu'nun yeğeniyim. Amcam benim hayatımı yönlendiren, şekillendiren, sahip olduğum mesleğe beni sevk eden kişidir. Türk diline, Türk tarihine ve Türk kültürüne ilgi duymamda rahmetli amcamın çok büyük tesiri vardır. Dolayısıyla aile ortamında böylesine önemli bir aydının olması benim için çok büyük bir şanstı. Yine rahmetli babam Ahmet Kösoğlu da çok okurdu. Benim bu yola girmem, akademik hayata geçmem, bu kadar okuma ve yazmayla uğraşmam hem babam için hem amcam için çok kıymetliydi. Çevremde hep okuyan, düşünen, tartışan insanlar olduğu için şanslıydım. Bütün bunlar bana çok ciddi bir motivasyon sağladı. Dile, tarihe, kültüre her zaman çok ilgim vardı ancak amcamdan aldığım o feyizle ve yine onun yönlendirmeleriyle Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü seçmeye karar verdim. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesini 1991 yılında bitirdim.

Neden uzmanlık alanınızı Eski ve Ortaçağ Türk Tarihi olarak belirlediniz? Gördüğüm kadarıyla danışman hocanız Sema Barutcu Özönder'in de

Kendinizi birkaç cümleyle tanıtmamanızı istersem, ne dersiniz? Çağatay Koçar kimdir?

1946 yılında Afganistan'ın Türkistan kısmında doğdum. Oradan babam ailesiyle beraber Pakistan, Hindistan, Suudi Arabistan, 1952 yılında da Türkiye'nin Adana şehrine gelerek yerleşti. Burada ilkokul, ortaokul ve liseyi bitirdim. Üniversite hayatım İstanbul'da geçti. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsünde devam ederken üniversite sınavına girdim. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümüne kaydımı yaptırdım. Sosyoloji bölümünde mezuniyet tezim "Özbek Atasözleri" idi. O zaman bu konuda kaynak bulmak hayli zordu. Yaşlılarımızdan atasözleri toplayarak, mezuniyet tezimi hazırladım. Askerliğimi İstanbul Kartal-Maltepe'de yedek subay olarak yaptım. 1975 yılında Münih'teki Hürriyet Radyosunun Özbek bölümünde çalışmaya başladım ve burada yazar ve spiker olarak 21 yıl aralıksız çalıştım. 1995 yılının ortalarında (radyo Prag'a taşındıktan sonra) ayrıldım. Türkistan konusunda çeşitli araştırmalarım var. Bilhassa muhaceretteki Türkistanlılar ve Özbekistan'daki Türkistan tarihi ve edebiyatı üzerine araştırmalarım vardır. Evliyim, iki çocuğum var. Şimdi emekliyim. Yine Türkistan üzerinde çalışmaya devam ediyorum.

Ailenizin Türkiye'ye gelişi tarihinden daha geniş bahseder misiniz?

Annem ve babam Arabistan'ın Cidde şehrinde ticaretle uğraşır. Babam Türkçü olduğu için çocuklarının Arap kültürü ile yetişmesini istemediği için, 1952 yılının Ağustos ayında Cidde'den vapurla yola çıkıp, beş günde Akabe'ye, oradan da Ürdün'e geldik. Sonra Suriye'ye geçtik. Şam'da bir ay kaldıktan sonra Şam'dan Halep'e geçtik. Oradan trene binerek Eylül 1952 tarihinde Türkiye hududuna girdik.

Siz kaç yaşındaydınız o zaman?

7-8 yaşlarındaydım.

Hatırlıyor musunuz o yılları?

Hatırlıyorum, gayet iyi hatırlarım. Geldik, Adana'ya yerleştik.

Nerede doğdunuz ve ailenizden kısaca bahsedebilir misiniz?

8 Mart 1962'de Doğu Türkistan'ın Kâşgar vilayetinde, Yopurga ilçesinde doğdum. O yıllar Çin işgalinden sonra, Mao'nun Kültür İnkılabı dolayısıyla Uygurlara en ağır baskının olduğu dönemdi. Yani dinin, genel örf-adet, gelenek-göreneklerin yasaklandığı, komünist tipi bir insan yetiştirme projesi adı altında ağır bir asimilasyon politikasının devam ettiği yıllar. Bugün, 21. yüzyıla baktığım zaman da aynı. Arada 1980'den 1992'ye, 1997'lere kadar kısmen özgürlük dönemi oldu. Ancak bugün yine aynı sıkıntı devam ediyor.

Anneniz, babanız ne iş yapardı? Siz ve kardeşlerinizde sözünü ettiğiniz baskının iz bırakan yönleri oldu mu?

O dönem ülke yeni işgal edildiği için din yasaktı. Okula gittiğimiz zaman bize derlerdi ki, "Din afyondur, Allah yoktur, Komünist Partisi sizlere güzel olanaklar getirdi." Bu şekilde propaganda yaparlardı. Ama eve gittiğimiz zaman dedemiz, annemiz ayetleri ezberletirdi. Tabii çocukluk yıllarımız bir şey anlamıyorduk, hangisi doğru acaba, öğretmen mi doğru söylüyor yoksa anne babamız mı diye bocaladığımız bir zamandı. Annem ev hanımıydı, bir din adamının kızıydı. Benim dedem, yani annemin babası Taşkent, Semerkant, Buhara'dan mal getirip mal götürüyor ticaret yapıyormuş. Atları varmış, biraz durumu iyi bir aile. Babam ise çiftçi, fakir bir ailenin çocuğu imiş. O zamanlarda fakir ailelerin çocuklarını Komünist Partisi götürür, iki üç yıl okutup memur yaparmış. Babam öyle memur olmuş. Annem de bir dinî ailenin kızı olduğu için biz bildik bileli beş vakit namaz kılardı. 1978 yılına kadar din yasaktı, annem evde gizli namaz kılardı. Bizim çağ, her ne kadar Çin'in tamamen komünist vatandaş yetiştirmek için uğraştığı yıllar olsa da, gelenek göreneğe bağlı, dinine saygılı, kendi geçmişini merak eden bir nesildi. İdealisttik. Öğrencilerime de söylüyorum bugünkü gençlik idealist değil. Bizim öyle bir davamız vardı, ülkümüz vardı.

Bu eleştiri Uygur gençleri için mi?

Uygur gençleri için de geçerli, Türk gençleri için de geçerli. Ülke işleriyle fazla ilgilenmiyorlar. İdealist değiller. Herkes için söylenemez tabii. Ancak genel tablo biz Uygurlarda da çok iyi değil.

Biyografinize baktığımda Tokat doğumlu olduğunuzu gördüm. Fakat eğitiminizi hep İstanbul'da devam ettirmişsiniz. Eğitiminiz için bireysel olarak mı yoksa ailenizle birlikte mi İstanbul'a geldiniz?

Ben beş çocuklu bir ailenin dördüncü çocuğuyum. En büyük ağabeyim ortaokulu köyümüze 5 km mesafedeki kasaba orta okulunda bitirince babam ilkokula ve ortaokula giden diğer çocukları da düşünerek şehre taşınmaya karar vermiş. Tokat mı? İstanbul mu? sorusu biraz kader bir akrabanın teşviki ile İstanbul olmuş. Böylece çocuklarını okutmak isteyen bir babanın tercihi ile ailemle 1974 yılında İstanbul'a gelmiş olduk.

Nasıl bir çevrede yetiştiniz? Yani komşuluk, aile çevresi vs. Mesela ailenizde eğitiminizi destekleyen kimlerdi? Timurlular kitabınızda şöyle bir ithafınız var: "kız çocuklarının eğitimine önem veren babam Ali Rıza Bey'e," diye.

Babam çocuklarını okutmayı arzu eden bir insandı. Biraz önce de ifade ettim. Kendisi okumayı istemiş ama babası sana ihtiyacım var diyerek okula göndermek yerine köyde kalmasını arzu etmiş. Kendisi çocuklarının okumasını gerçekten çok teşvik eden bir insandı. Yani aile içerisinde eğitime hep önem verildi. Zaman zaman annem de 'yurdumuzu yuvamızı siz okuyasınız diye bıraktık' çalış evladım derdi. Çok varlıklı bir aile değildik, hatta İstanbul'a göçen her ebeveynin karşılaştığı çeşitli zorluklarla annem babam da karşılaştı. Güvendiği, iş yaptığı bir ortağı tarafından dolandırılmak, bütün sermayesini kaybetmek, sıfırdan tekrar başlamak gibi çeşitli zorlukları da yaşadık açıkçası. Ama aile kavramı ile annem ve babamın o birbirlerini destekleyen tutumları, aile teması bu güçlükleri aşmayı ve bir şekilde eğitimimizi sürdürmeyi sağladı. Bu aile kültürü çok önemli ve korunması gereken bir şey. O özveriye de çok kıymetli buluyorum. Dolayısıyla babam bütün hayatı boyunca bizi okumamız için teşvik etti. Ağabeylerimin de okuması için çok özen gösterdi, onları da teşvik etti. Ama şöyle derdi: "Erkek çocuğu iskelede limon satsa parasını kazanabilir ama kız çocuğunun mutlaka bir eğitimi olmalı, mutlaka bir mesleği olmalı," diye ifade ediyordu. Bu ilkokul mezunu bir insan için çok kıymetli bir öngörü. Hakikaten öyle. Babam beş çocuğu için kendince çaba sarf etti ve iki evladı

Kendinizi tanıtabilir misiniz?

1978’de, Sovyetler Birliği döneminde, Rusya’da doğdum. Türkiye’ye üniversite eğitimi için gelmiştim. Ancak yüksek lisans ve doktora da yaparak Türkiye’de kalmaya verdim. Burası, benim yeni vatanım oldu. Türkiye, bana kapılarını açtı, en iyi kurumlarında çalışma fırsatı verdi. Ben de Türkiye’ye çok şey borçluyum. Bu “borcumu” Türk tarihine dair çalışmalar yaparak, Türk tarihinin ana kaynaklarını Türkçeye kazandırarak ödemeye çalışıyorum. Türk Tarih Kurumu ve ASAM gibi kurumlarda görev yaptım, 2012’den itibaren üniversitede hocayım.

Çocukluğunuzdan biraz bahsedebilir misiniz?

Vladimir Lenin ve Yusuf Akçura’nın doğduğu ve günümüzde Ulyanovsk olarak bilinen Simbirsksk iline bağlı Flippovka Köyü’nde doğdum. Burası Tatarlarla Çuvaşların birlikte yaşadıkları bir köydür. Kalabalık bir ailenin çocuğuyum. Yedi kardeşiz. En küçükleri benim. En küçük olmam dolayısıyla ablalarım ve ağabeylerim bana çok önem vermişler. Anne-baba her çocuğunu sever ama üzerine en fazla titredikleri çocukları bendim. İyi bir eğitim almama önem verdiler. Genç yaştan itibaren okulun yanı sıra müzik, satranç, fotoğrafçılık gibi kurslara gönderdi babam. Dolayısıyla köyde doğup büyümeme, ilkokul ve liseyi orada bitirmeme rağmen iyi bir eğitim aldığımı düşünüyorum. Küçük yaşta Arap alfabesini de öğrendim. Aslında doğup büyüdüğüm köyde cami bile yoktu. Ancak ailemde, hem baba hem de anne tarafında imamlar ve müezzinler vardı. Dolayısıyla küçük yaştan itibaren yastık altında saklanan Kur’an-ı Kerim’i okumayı da öğrendim.

Okulda da çok aktiftim. Yıllarca sınıf başkanlığı yaptım; spor, müzik, sanat, tüm alanlarda yarışmalara da katıldım. İlçe bazında gerek matematik gerekse de müzik alanlarında derecelerim de var. Yabancı dil olarak Almanca öğrendim. Okuldaki ilk yıllarım Sovyetler Birliği dönemine denk geldiğinden okutulan yabancı dil, Almanca idi.

Okulda okurken kolhozda da çalıştık. Patates ve diğer sebze tarlalarında sebze topladık. Bunun karşılığında bir ödeme yapılıyor ya da okuldaki yemekler ücretsiz veriliyordu. Bunun dışında tabii ki

Hocam, kendinizi bir cümle ile tanıtırmanız, İnci Engin'in kimdir?

Bu tabii en zor sorulardan birisi. Herhâlde ömrünü sadece kitaplar ve kitaplardaki hayatlar ile çevrili görmekten hoşlanan birisi diyeceğim. Belki de kendi gerçek hayatını ihmal etmiş, unutmuş bir insan diyeceğim.

Peki, ailenizi biraz tanısak, nasıl bir aile ortamında yetiştiniz? Nasıl bir çocukluk geçirdiniz?

Herhâlde mutlu bir çocukluk geçirdim. Yani pek şikâyetim yoktu. İki kardeşiz biz, hâlâ beraber yaşıyoruz. Babam hâkimdi. Uzunköprü'yü hatırlıyorum. Daha önce Viranşehir'deymişiz. Oradaki bebekliğim daha zahmetli geçmiş. Uzunköprü'de mutluyduk fakat sonra babam Çorum'a tayin edildi. Çorum'a gittik ve çok kısa bir müddet kaldık. Ondan sonra babam siyasete atıldı. Edirne mebusu seçildi. İki dönem milletvekilliği yaptı. Sonra 1957'de hâkimliğe döndü. Önce Ankara'da görevlendirildi. Daha sonra da İstanbul'a, biraz benim yüzümden atamasını istedi. O da gerçekleşti. Kadıköy sorgu hâkimi olarak geldi. Başka yerlerde de görevlendirildi. Ama yine Kadıköy sorgu hâkimliğinden emekli oldu. Annem de hukuk fakültesini yarıda bırakmış. Allah'tan öyle olmuş çünkü her şeyi hazır bulduk. Ankara'da olmamızın bize kazandırdığı en büyük şey, annemin ve babamın büyük fedakârlıklarıyla Ankara Kız Kolej'i'nde okumuş olmamızdır. O bizim yolumuzu birçok açıdan kısalttı ve önümüzü açtı. Babam emekli olduktan epey sonra ancak bu daireyi alabildik. Bütün varımız yoğunumuz odur. Tabii bu arada bazı söylentiler olmuş: "Mehmet Bey'in iki apartmanı var," demişler. Babam "Doğru işte iki kızım!" demiş. Onu hiç unutamayız, bize böyle büyük bir güven duymuştu. Babam, çok demokrat bir adamdı. Öyle demokrat bir adamdı ki; biz sekiz yaşından itibaren evle ilgili konularda oy sahibiydik. Böyle bir şey ülkemizde pek yaşanacak bir şey değil. Eve gazeteler geliyordu, ben de *Zafer* gazetesini okumaya başlamıştım. Bilmiyorum neden, belki orada bir roman tefrikası vardı, ne vardı bilmiyorum. On yaşında bir çocuktum. Babam "Bu gazetelerin ya hepsini okursun ya hiçbirini okumazsın. Öyle tek bir gazete okunmaz," dedi. İlkokuldayken okumayı yazmayı söktüm; başmakale okuttu. Başmakale okumak çok zordu. Çünkü her kelimeyi düzeltiyordu.

Annenizden bahseder misiniz? Annenizin sizin yetişmenizde nasıl etkileri oldu?

Annemle ilk tanışmamı babamınki kadar net hatırlamıyorum; çünkü annem hep vardı. Belli bir şekilde bir kadın olarak siyasi durumu ondan öğrendim. Annem 1910 doğumlu, kendisi Romanya'dan gelmiş. Annesi Kırım Tatarlarından; babası bugünkü Ukrayna sahasında o zamanlar yaşamış olan Nogaylardan. Annem Romanya'da Mecidiye kasabasında doğmuş. Bir Osmanlı okuluna gidiyormuş. Eski harflerle yazmayı orada öğrenmiş. Sonradan Romen okuluna gitmesi söz konusu olduğu zaman problemler olmuş. Dedem göndermek istiyor, anneannem istemiyor ama ilk okuyan Tatar kızı. Sonra da ilk üniversiteye giden Tatar kızı olmuş. O dönem krallık dönemi Romanya'da. Eski tabirle, nümayişler olurmuş, katılmış. O, aşama aşama var olmak çabasında, okul hayatında da burslu olarak okuyor çünkü. Annemin üniversite arkadaşları yine Tatarlardan. Annemi miting aralarında yakalayıp götürürlermiş polis falan gelmeden. Yani o dönemde gayet aktif bir hayat yaşamış.

Benim çocukluğumda annem üniversite arkadaşlarını bulmaya çalışıyordu. Çünkü buraya geldiği zaman yıl 1939; annem 29 yaşında. Arkadaş edinmesi çok vakit aldı tabii. İlk başta babamın arkadaşları ve onların hanımları ile arkadaştı. Onun için bana yolda yürürken hep arkadaşlarını, Bükreş'i çok anlatırdı. Yıllar sonra ben Bükreş'e gittiğimde annemin bahsettiği koskocaman yerlerin küçük yerler olduğunu gördüm. Ama annem sayesinde sanki biliyormuşum gibi gezdim bazı yerleri. Çok özliyormuş demek ki, o özlemine anlatarak gideriyordu. Dayımlar Köstence'de oturuyorlardı ama o Köstence hayatından çok Bükreş'ten, üniversite hayatından bahsediyordu. Orada Prof. Nicolae Iorga'nın öğrencisi olmuş. Hocası hakkında yazdığı bir yazı da var. Niye tarihi seçmiş onu hiçbir zaman sormadım.

Sonra buraya geliyor. O zamanki düşünceye göre savaş çıkabilir. Ailesi: "Nazmiye sen git biz de arkadan geliriz," diyor. Ama tabii savaş çıkıyor onlar gelemiyor. Sanırım 1966 yılına kadar görüşülmedi dayımlarla, hasret içinde kaldı.

Hocam, çocukluğunuz nerede geçti? Çocukluğunuzun önemli hatıralarını paylaşır mısınız?

Çocukluğum Ankara, Bahçelievler'de geçti. En önemli hatıralarım nelerdi bir düşünelim... Bahçelievler çocukluğumun geçtiği yer olduğu için bana hep güzel gelir. Orada sokakta oynadığımız arsalar vardı, arsalarda oynadığımızı hatırlarım. Kitap okumayı çok sevdim. Kitaplarla bazı hatıralarım var, oyunlarla ilgili de var ama röportajın özelliği dolayısıyla kitaplarla ilgili hatıralar herhâlde daha iyi olacaktır. Sürekli kitap istiyorum babamdan, babam bulup veriyor, evdeki kitaplardan tabii işte. Bir keresinde -o sırada da ilkokul üçüncü sınıftayım- yine bir kitap istedim. Babam şöyle raflara baktı baktı, bir kitap çıkardı, "Bunu oku," dedi. Kitap oldukça kalındı. *Bozkurtlar*'dı, oturdum okudum bu kitabı. Onu okuduktan sonra da "Ben tarihçi olacağım, Göktürkleri araştıracağım," dedim. Tarihçi oldum, Çince de öğrendim. Tabii bu ana kadar Göktürkler çok araştırıldığı için ben biraz daha boş bir alan olan Hunlara yöneldim. Aslında ülkemizde Göktürkler üzerine bu kadar araştırma olmasının önemli bir sebebi de şüphesiz *Atsız*'ın *Bozkurtlar* romanıdır. Şimdi yine Çin kaynaklarına dayalı olarak Hunlar üzerine çalışmalar yapıyorum. Tabii ki başka alanlarla ilgili de çalışmalarım var, ama *Bozkurtlar* kitabının mesleğime doğrudan etkisini bu şekilde söylemek uygun olur.

Peki, ailenizi biraz tanısak, nasıl bir aile ortamında yetiştiniz?

Türkoloji camiasında annem babam zaten biliniyor. Yine de söyleyelim. Türkoloji alanında, ilim yapan bir ailede yetiştim. Onun için kitaplara çok yabancı değilim, evimizde her daim bol kitap vardı ve o kitapların da alelade kitaplar olmadığını ben ancak üniversite öğrencisiyken, hatta yüksek lisanstayken anladım. Yani o zamana kadar ben bizim evdeki kitapları herkesin evinde bulunan kitaplar gibi zannederdim, hâlbuki öyle olmadığını daha sonra anladım. Çocukluğumda elime alıp baktığım birçok kitabın üniversite öğrenciliğim sırasında hocaların kaynakça olarak yazdığı kitaplar arasında olduğunu üniversitede gördüm. Ayrıca aile çevremiz de yoğun olarak akademisyenlerden ve entelektüellerden oluşuyordu. Gerek biz misafiriğe gittiğimizde gerekse bize misafir geldiğinde konular bir

Hocam ilk önce memleketinizle başlayalım. Nerede doğdunuz, büyüdüğünüz ve doğup büyüdüğünüz muhtle ilgili neler söyleyebilirsiniz?

Tataristan Cumhuriyeti'nde Çirmişen ilçesine bağlı Berkete köyünde doğdum, büyüdüm. Hemen şunu söyleyeyim, bu Akdes Nimet Kurat'ın doğduğu köydür; Akdes Nimet Kurat köydeşimdir. Bunu Türkiye'ye geldiğimde öğrendim, büyük heyecan ve gurur duydum. Günümüzde köyümüz Berkete'de Akdes Nimet Kurat'ın anısına bir anı levhası ve köy kütüphanesinde ona adanan bir köşe bulunur.

Ortaöğrenimimi 7. sınıfa kadar Berkete'de aldım. Sonra Çallı şehrine taşındık, okulun kalan üç yılını orada okudum. Ben bir köy çocuğuyum aslında. Bizimkisi sadece Tatarların yaşadığı bir köydür. Ancak köyümüzün etrafında farklı milletlerin yaşadığı köyler de vardır. Mesela bizim köye yakın ormanın öbür tarafında bir Çuvaş köyü, bizim köye bitişik diyecek kadar yakınında küçük bir Rus köyü ve tepenin öbür tarafında yine bir Tatar köyü vardır. Çeşitli milletler bu şekilde yan yana yaşıyorlar.

Böyle bir muhitin size ne gibi tesirleri oldu?

Ben kendim için son kuşak Sovyet çocuğuyum diyebilirim. Çocukluktan gençliğe geçiş yaptığım sıralarda Sovyet rejimi çöktü ve yerine yeni bir sistem kuruldu, yeni bir devlet ortaya çıktı. Sovyetler döneminde ideolojiye uygun olarak milletlerin dostluğu yani enternasyonalizm vurgulanıyordu. Biz çocuklar bunu şu şekilde hissediyorduk: Okulda konser hazırladığımızda birimiz Tatar şarkısı söyler, öbürümüz Ukrayna dansını oynar, diğerimiz Gürcü dansını oynardı, başka çocuklar başka milletlerle ilgili bir etkinlik hazırlardı. Bunları bir Tatar köyünde yapıyorduk, her milleti temsilen bir şeyler yapıları. Tabii ben çocuktum, ideolojik olarak bu sistemin içeriğini tam anlamış değildim. Çocukluk hatıralarımdan aklımda kalan şey; bütün milletlerin dostluk içinde yaşadığı idealize bir dünyaydı. Bildiğimiz gibi Sovyet rejiminin sonuna doğru çeşitli milletler arasında sorunlar yaşandı. Gayr-ı Rusların uzun zamandan beri biriken hoşnutsuzlukları ortaya çıktı, ancak o dönemlerde ben çocuk yaşta olduğum için bu olayların pek de farkında olmadım.

Bize kendinizi biraz anlatabilir misiniz, Mehmet Saray kimdir?

Ömrünü, Atatürk ve Türk dünyasına harcamış bir hoca. Akademik hayatında hangi dersi verdiyse o dersin mutlaka kitabını da yazıp öğrencisinin önüne koyan hocadır. Bilmediği konularda fetva vermek Mehmet Saray'a yakışmaz. Mehmet Saray budur.

Nerede, ne zaman doğdunuz? Bize biraz ailenizden ve yakın çevrenizden bahseder misiniz?

1942 yılında Afyon'un, Dinar kazasının Sütlaç köyünde doğdum. Rahmetli babacığım Ali Saray, beni önce yine rahmetli dedem gibi -o bir din alimi idi, müderristi- din alimi yapmak istedi. Öğretmenlerim de illa "Bu çocuğu bırak, din bilgisi var zaten yeterince, bu çocuk normal okullarda yetişsin," dedi. Babacığım, okumayı çok seven bir insan. Ama çok ünlü bir din aliminin oğlu olduğundan sürekli okuldan kaçarmış. Hocaları da bu yüzden ona bir şey diyemezmiş. Ama yine de benim okul yıllarım ilerledikçe aldığım her kitabı okudu, böyle bir insandı. Bana, öğretmenlerimin baskısı, tazyiki ile normal eğitim alanına girerken dedi ki "Oğlum, dürüstlükten doğruluktan ayrılma, harama el atma, göz dikme. Çünkü kul hakkı. İyi yetiş, şu memlekete iyi bir adam olarak hizmet et. Ne yapıp edip seni sonuna kadar okuturum. Bağımız var, bahçemiz var, tarlamız var. Satarım, okuturum. Hiçbir şey kalmasa sırtıma küfeyi alır, hammallık yapar seni yine okuturum," dedi.

İlk, orta ve lise öğrenimlerinizi nerede aldınız? Aldığınız eğitimin ailenizin etkisi ya da teşvikiyle olan bağlantısı nedir?

O zamanlar Köy Enstitüleri açılmış. Köylü çocuğu okuyor, öğretmen var, öğrencilerin ihtiyaçları karşılanıyor. Ziraat memurları, sağlık memurları, ebeler, öğretmenler yetişiyor. Komünist propagandası yapılıyor bu okullarda diye II. Dünya Harbi'nden sonra kapatılmaya başlanıyor. Ben o zamanlar önce köyümde ilkokul vardı orada okudum. Ardından Denizli'nin Çivril Kazası'na gittim. Ortaokulu orada okudum. Arkasından Denizli'ye gittim. Orada liseye başladım. Fakat kaldığım yer müsait değildi, orada üşüttüm, sağlık sorunları yaşadım, romatizma oldum. O sene ara vermek durumunda kaldım. Orası rutubetli bölge diye, oradan Isparta'ya nakledildim.

Kısaca çocukluğunuz ve aile hayatınızdan bahsedebilir misiniz?

25 Temmuz 1966'da Giresun'un Bulancak ilçesinde doğdum. Babam veterinerlik ve basın-yayın olmak üzere iki fakülte mezunu, annem ise ev hanımıdır. Dört kardeşiz, bir erkek üç kız. Babam disiplinli bir insandı ve her zaman kendimize güvenmemiz konusunda bizleri uyarırdı. Eğitimimiz konusunda daima yol açıcı olmuş ve desteklemiştir. Çocukluğum Rize, Trabzon ve Giresun'da geçti, özellikle yaz aylarını babaannemle büyükbabamın yaşadığı Bulancak'ta onların yanında geçirdim. Bu yüzden de babaannemin hem yetişmemde hem de manevi yaşamımda etkisi oldukça büyüktür. 1998 yılında eşim Mustafa Bey ile evlendim. Kendisi bilgisayar mühendisidir ve Yiğithan ve Hakkı Kutluhan adlarında iki oğlumuz var.

Eğitim süreciniz nasıl gelişti? Tarihe yönelişiniz nasıl oldu? Akademik kariyeriniz boyunca sizi etkileyen ve destek olan hocalarınız kimlerdi? Onlarla ilgili anılarınızı paylaşmak ister misiniz?

Babamın işleri dolayısıyla, ilkokul Rize, orta ve lise öğretimimi Trabzon'da tamamladım. Trabzon Ticaret Lisesi mezunuyum. Herkes gibi benim de tarihe ilğim lise yıllarında başladı ve bu yüzden de üniversite sınavında tarih bölümünü tercih ettim ve 1985 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazandım. Üniversite yıllarımda ilğim meraka dönüştü ve sürekli bir araştırma isteğine sahip oldum. Üniversitede iken Çemberlitaş Kız Öğrenci Yurdu'nda kalıyordum. Orada kendime ait bir köşede masam vardı. Çok düzenli ders çalışırdım. Masamın üstü hep kitap dolu olurdu ve ben zamanımı hep orada geçirirdim. Beni gören diğer öğrenciler hukuk veya tıp okuduğumu sanır, tarih okuduğumu öğrenince de çok şaşırırlardı. Yurtta bu özelliğimle ön plan çıkmıştım. Hatta kantinci abimiz: "O şimdi ders çalışıyordu," diye bana çay yolları. Fakülteyken bu bölümde olduğum için mutluydum. Genellikle Eski Türk Tarihi'ne ilğim vardı ve "Allah'ım, acaba bir gün buralara gidip görebilecek miyim?" derdim. Derslerimi bu alandan seçip bu alanla ilgili kitaplar okurdum. Sürekli hocalarımızın kapısını çalar, onlara anlayamadığım yerleri sorar, beni okumalarım konusunda yönlendirmelerini isterdim.

İbrahim Kafesoğlu, Zeki Velidi Togan gibi hocaların çalışmaları

Doğduğunuz şehir, ilk ve ortaöğretim yıllarınızdan bahseder misiniz?

Isparta'nın Senirkent ilçesinin Karip köyünde dünyaya geldim, 1955'te. Küçük bir köy. Göl kenarında bizim yerimiz, Eğirdir Gölü'nün batı bölgesinde. Tarımla uğraşan, biraz hayvancılık da olan küçük bir yerleşim yeridir. Karip köyünün, Kaya Ağzı Mahallesi'nde. Mahallemiz köyün merkezine 6 km uzaklıktadır. Bulduğumuz yerde göl olduğu gibi bir de akarsu var göle dökülen.

Devam ettiğimiz ilköğretim okulu 3 km uzakta idi. Ona gidip geldik 5 yıl. Şehir merkezi 22 km idi. O zaman arabalarla gidiş geliş yoktu. Orada kalmamız icap ediyordu ortaokula başladığımızda. Bir de her köyden ortaokula giden çocuk sayısı azdı. Devam etmesi de zordu. Orada bir pansiyon vardı. O şehrin yakın köylerinden gelenler için yaptıkları bir yatılı pansiyon idi. Ama ücret ödüyorduk oraya. Yemek de vardı, ama kaldığımız yerin ısıtma tertibatı yoktu. Soba yoktu yani, yangın çıkar zarar görürüz diye. Kışlar çok zor geçirdi. Aileler çocukları okullara giderken tembih ederlerdi. Sınıfta kalan öğrenci okula devam edemezdi. Şartlı gönderilirdi. Öyle bir sıkıntımız olmadı. Ortaokulu bitirdik. Son sınıfa geldiğimizde 175 öğrencinin katıldığı Haziran dönemi mezuniyet sınavından sadece 7 kişi mezun olabilmişti. Bunlardan biri de bendim. Gazetelere konu oldu. Ortaokul diplomamı vermediler benim. Liseye kaydolacaksın diye. Liseye devam eden bizim köyümüzden sadece ben oldum. Eski Yapı Sanat Enstitüsü dediğimiz kız ve erkek meslek liseleri vardı. Lisemizin bulunduğu yer çok güzeldi. Hemen yan tarafı gül bahçeleriydi. Mayıs, haziran aylarında sınıflara her masaya güller bırakılırdı. Gülcülük ve halıcılık vardı. Kazanın içinde halı tezgahı olmayan üç ev vardı; biri kaymakamın evi, diğeri hükümet tabibinin evi, bir tane de veteriner vardı onun evinde halı tezgahı yoktu. Diğerlerinin hepsinin evinde müdürler dahil halı tezgahları olurdu. Kızlar hep halı işledikleri için, ilerde halı dokumamak için okumayı tercih ederlerdi. Bazen sınıfın üçte ikisi kız olurdu. Kısa yollu gidebilecekleri öğretmenlik gibi, değişik memuriyetler gibi o dönemde onu tercih ederlerdi. Lisede 33 kişilik bir sınıfımız vardı. Üniversiteyi büyük ekseriyetle kazandık.

Kısaca kendinizden bahsedebilir misiniz?

Mançurya'da doğdum. Hatta beni tanıtırken bile Mançuryalı diye tanıtırlar. Ancak pek bir ilgim yok, yani Çince bilmem mesela. Sonra Türkiye'de ilk, orta, lise, üniversite tahsilimi yaptım. 12 yıl Almanya'da bulundum. Sonra bu arada doktora çalışmalarımı yaptım. İstanbul Üniversitesi Umumi Türk Tarih Kürsüsünde. Merhum İbrahim Kafesoğlu benim tez danışman hocamdı. Orada *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi* adlı doktora tezimi savundum ve 1984'te Marmara Üniversitesi Tarih Bölümünde göreve başladım. 2001'e kadar orada çalıştım.

1991'den itibaren Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde müdür yardımcılığı, daha sonra müdürlük yaptım. Bu arada benim *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi* adlı eserim, *Çağdaş Türkler*, daha önce *Çağdaş Türk Dünyası*, *1917 Ekim ihtilali ve Türk-Tatar Meclisi* gibi kitaplarım yayınlandı. Yine makale tarzında daha spesifik çalışmalarım var. 2001'de emekli olduktan sonra 2001-2007 Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü başkanıydım. 2008 sonunda da İstanbul Ticaret Üniversitesinde bu sefer Uluslararası İlişkiler Bölümünde çalışmaya başladım. Çünkü benim yaptığım konular yalnız tarihle ilgili değil; güncel konular da olduğu ve Orta Asya üzerine Uluslararası İlişkiler alanında çalıştığım için burada bulunuyorum.

15 yaşında ailenizin öz olmadığını öğrendiniz. Bu hadise ruh dünyanızı nasıl etkiledi?

Esasında tabii böyle olaylar insanı müspet etkilemez. Birçok dönem vardır, insan hayatta böyle darbeler yer ama bu çoğunluğun darbeleri değildir. Biraz da göçmenlerin başına böyle gelmiştir, dolayısıyla göçmen olmuşlardır. Kendi olmasa da ana-babaları doğduğu ülkeleri terk etmişlerdir. Yani böyle birçok tespih taneleri gibi serpilmişlerdir sağa-sola. Bazıları kendini kurtarır, bazıları kurtaramaz. Tabii üzücü bir olaydır. Ben hâlâ annemle babamın başına gelenleri, kız kardeşimin başına gelenleri unutmuş değilim. Bunu unutacak da değilim; benim zihnimde beynimin bir köşesinde önemli bir yer tutuyor. Ha, şimdi eskisi kadar buna üzülmüyor muyum, hayır. İnsan yaşlandıkça her şeyi daha doğal karşılamaya başlıyor, çünkü ne de olsa hayat devam ediyor. Ben ne yaptım, onların hatırası için bir-

Hocam, bize kendinizden bahseder misiniz?

Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldum. Yüksek lisans ve doktora çalışmalarımı da yine aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde tamamladım. Hocalığımın yanı sıra Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünün hemen hemen bütün kademelerinde yer aldım.

Zaman ve disiplin benim için çok önemlidir. Çünkü boşa harcanan, hiçbir fayda temin etmeyen uğraşların zaman kaybı olduğuna inanırım. Teknolojiye meraklıyım. Çağın gerisinde kalmamak adına doğru kullanıldığında teknolojinin insan hayatını kolaylaştıracağına inanırım. Sanatsal faaliyetleri zaman buldukça takip etmeye çalışırım.

Tarih eğitimi almanızı ve sizi bu sahaya yönlendiren etkenleri açıklar mısınız?

Henüz lise yıllarında tarih nedir? Tarihi neden öğrenmeliyiz? Tarihi bilgiler bize niçin gereklidir? Tarih, geçmişi objektif yansıtır mı? Tarihi bilgileri nasıl elde ederiz? sorularını kapsayan bir kitap okumuş ve bundan çok etkilenmişim. Sonrasında “tarih nedir?” sorusuna “tarih araştırma ve soruşturma çeşididir” şeklinde verilen bir cevap tarihin özellikle bilinmeyen şeyleri aramak ve ortaya çıkartmak bakımından bir ilim olduğunu görmeme yardımcı oldu.

Sonuç olarak “tarihi niye öğrenmeliyiz?” sorusuna kısaca “hayatımızı kolaylaştırmak, uygarlığın gelecek gelişim perspektiflerini belirlemek, geçmişin hatalarını tekrarlamamak, kim olduğumuzu anlamak için.” Verilen cevaplar benim tarih bölümünü seçmemin ana sebeplerinden biri oldu. İstedğim ve tam da olmam gerektiği yerde olduğum fikri yıllar içinde de hiç değişmedi

Akademik çalışmalarınızda yurtdışı deneyimlerinizden bahseder misiniz?

Türk dünyası ile ilgili çalışma yapılacak ise öncelikle Rusça başta olmak üzere, ilgilenilen topluluğun dilini, bunlarla ilgili yine birçok araştırmanın yayınladığı Batı dillerinden birini (İngilizce başta

Nerede dünyaya geldiniz? Biraz çocukluğunuzdan söz eder misiniz?

Maraş, Elbistan doğumluyum. Çok meşhur tarihçiler çıkarmış bir şehirdir. Eski tarihi köklüdür. Dulkadiroğulları Beyliği döneminde de gelişmiştir. Ancak orada sadece doğdum diyebilirim, iki yaşında ayrılmışız. Daha sonra eşimle beraber gittiğimde küçükken aklımda kalandan çok daha farklı bir şehirle karşılaştım. Eşime oranın çok yeşil bir yer olduğunu anlattım. Gittiğimizde “Burası mı?” dedi, artık hatırladığım gibi bir yer değildi.

10 yaşına kadar Türkiye’nin değişik yerlerinde buldum. Babamın işi gereği, Maden Tetkik Enstitüsünde çalışırdı, çok fazla yer gezdik. Ben çocukken Karadeniz’de yaşadık, Rize, Çayeli’nde. Daha sonra 10 yaşımıdayken Ankara, Beypazarı’na geldik. Uzun süre orada kaldık. Liseyi orada okudum. Üniversiteyi kazandığım 18 yaşına kadar orada kaldım. Yer olarak Ankara’ya uzaktı ama bir şekilde hep Ankara’daydım. Doğduğum yer gibi yani, kendimi Ankaralı görürüm. Yedi kardeşiz; altı kız, bir erkek kardeşim var. Kızlardan biri ikizim.

Zannediyorum ailede tarihle ilgilenen tek kişi siz değilsiniz, öyle mi?

Ablalarım öğretmen, benden küçük kardeşlerim de biri sanat tarihçisi Ankara’da yaşıyor, Unesco için bakanlıkla beraber çalışıyor. Onun eşi Osmanlı-Rus ilişkileri üzerine doktora yapıyor. Erkek kardeşim tarihçi, Trakya Üniversitesinde Balkan Araştırma Enstitüsünde çalışıyor. Onun eşi de tarihçi Bir kız kardeşim de yüksek lisansını bitiriyor şu sıralarda. Sadece ikizim bizim yolumuzdan gitmedi, o Adliyede memur olmayı tercih etti ama okumayı hiç bırakmadı. Sonrasında eğitimine devam etti, kopmadı.

Çocuklarını okumaya teşvik eden bir aileye sahiptiniz o hâlde.

Annem her zaman okumamız konusunda bizi teşvik ederdi. “Okumak sizin bu hayattaki en büyük anahtarınız,” derdi. Babam çok okurdu ve bizi kitap okumak konusunda desteklerdi.

Çocukken çok okur muydunuz? Yoksa daha çok gezer miydiniz? Yani okuyarak öğrenen bir çocuk muydunuz yoksa gezerek öğrenen mi?

Kesinlikle okuyarak. Evimizde çok kitap bulunurdu. Bazen ta-

Yetiştirdiğiniz çevrenin, ailenizin eğitim hayatınızda etkileri nelerdir?

Okumamı istemeleri dışında pek bir etkilerinden söz edemeyiz. Babam ilkokul üçten terk. Annemin hiç öyle bir tecrübesi olmamış. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan ve her biri çocuk yaşta hayata atılmış klasik Türk köylü ailesi. Babamın eğitimi yoktu ancak bizlerin okumasını isterdi, okuyan insanlara çok değer verirdi. Bir mevzu olduğunda eğitilmiş birisinden aldığı cevaba daha çok itibar eder, onlara karşı büyük bir saygısı vardı. Ama hepsi bu kadar. Yönlendirme, destekleme gibi bir şeyden söz edemeyiz. Ben çalışkan ve gayretli bir çocuktum. Dersler adına yapılması gereken her ne ise, onları kimseden uyarı almadan zamanında ve muntazam bir şekilde yapar, iyi ders dinler, bol da soru sorardım. Ödevsiz okula gittiğim nadirdir, belki de yoktur. Bizde okul, köy işleriyle paralel yürürdü. Şimdilerdeki gibi benim dersim var deyip işlerden uzak durmak olmazdı. Gayretim ilkokul öğretmenimin dikkatini çekmişti. İlkokulu Tokat'ın Büyükyıldız köyünde okudum. Bir gün öğretmenim evimize gelip annemle babama, özellikle babama beni kesinlikle okutmaları için tembihlerde bulunduğunu hatırlıyorum. Okulun içindeki tespitleri neydi bilemiyorum ama öğretmenim bende bir şeyler görmüştü sanırım. O zamanlar bizim köyde böyle bir kültür yoktu. Ben ailede üniversite bitirmiş ilk kişiyim, ancak köyde de bizden önce varı yoğun bir öğretmen çıkmıştı. Hepsi buydu. Bizim şansımız köyümüze ortaokul açılması oldu. Yoksa ilkokuldan sonra aile mesleğine devam edebilirdik. Kısacası, gayretim, ailemin engel olmaması ve özellikle de yeni açılan ortaokulun eğitim hayatına devam etme imkânı verdiğini söyleyebilirim.

Okumaya ne tür kitaplarla başladığınızı hatırlıyor musunuz?

Evimize giren kitaplar ders kitaplarından ibaretti. Ders dışı okumalarla üniversitede tanıştığımı söylemeliyim. Okuyan birkaç arkadaşım vardı. Onların etkisi oldu.

İlkokul ve lise yıllarında sizi etkileyen bir hocanız oldu mu? Üzerinizde iz bırakmış bir hadise var mı?

Oldu. Biraz önce bahsettiğim ilkokul öğretmenimi hemen zikretmem gerekir. Çok sevdiğim bir hocaydı, o da beni çok severdi.

Sizce bir insanın memleketi hayatında ne derecede etkilidir? Eğitim hayatınızın şekillenmesinde etkili oldu mu?

Çok etkilidir. Ben Elazığ'da dünyaya geldim. Dedem 1924 doğumlu ve üniversite mezunuydu. Bulduğumuz çevreye ve zamana göre çok ileri düzeyde eğitim seviyesine sahipti; inşaat mühendisiydi. Elazığ bilindiği üzere kültürel bakımdan bir hudut şehridir. Roma'nın da doğu sınırındır. Fırat'ın ötesi kültürel olarak başka bir dünyayı ifade eder. Osmanlı döneminden kalan bir yapısı da vardır. Osmanlı burayı berkitip bir sınır karakolu hâline getirdi ve eski Harput şehrinin Elazığ'a dönüşmesi de bu şekilde oldu. Elazığ Orta Çağ'dan bu yana Türklerin çok yoğun olarak yaşadığı ve Türklük duygusunun ağır bastığı bir şehir. Artuklular, Akkoyunlular, Selçuklular ve Osmanlılar gibi pek çok Türk hanedanının hüküm sürdüğü bir yer. Farklı etnik unsurları barındırsa da ahalisinin büyük bölümü Türkmendir ve Türkçü damar çok güçlüdür. Siyasetçiler de entelektüeller de bunu bilirler. Böyle bir muhitte büyüdüm ve gerek mimari açıdan gerekse kültürel açıdan tarih ile iç içeydim. Babam iyi bir tarih okuyucusuydu. Kitap ve tarih sevgimi ona borçluyum. Babamın kitaplığında bulunan meşhur Ziya Gökalp'in *Türkçülüğün Esasları* ve özellikle *Kızıl Elma* isimli şiir kitabını daha çocukken ablam bana okurdu. İlkokul yıllarında başlamadan önce oldukça milliyetçi ve bulunduğu çevreye göre son derece entelektüel bir muhitte yetiştim. Bunun haricinde rahmetli dedem, tarihçi Bekir Kütükoğlu ile Arap Dili ve Edebiyatı profesörü Nihat Çetin'in yakın arkadaştı. Dedemin vefatından sonra babam da Nihat amcayla sürekli irtibat hâlinde idi. Hülasa akademik çevrelerle bağımız vardı.

Eğitim hayatınızda size tesir eden ve örnek aldığımız hocalarımız oldu mu?

İlkokul hocam Kemal Polat gerçek bir cumhuriyet sevdalısıydı. Öğretmen okullarında yetişen, fakir ailelerin çocuklarından biriydi. O devirde bize Türklüğün temel metinleri sayılabilecek eserleri okurdu. Ömer Seyfettin ve Müftüoğlu Ahmet Hikmet'i ilk defa o hocamdan duymuştum. Ortaokula geçtiğimde de son derece enteresan hocalarım oldu. Bir kısmı Türkçü bir kısmı da aşırı dinci idi. Sol cenaha ait hocalar ise çok azdı. Onların da kalabalık olduğu ve

DİZİN

A

- Abay Kunanbayoğlu 30
Abdi İpekçi 141, 142
Abdulhamit Koçar 154
Abdulkadir Damolla 163
Abdullah Gül 266
Abdullah Tevekkel Babür 142
Abdullah Tukay 76
Abdullah Ziya Kozanoğlu 235
Abdurrahman Çelik 68
Abdülbaki Gölpınarlı 317
Abdülkadir Akdeniz 6
Abdülkadir Donuk 7, 28, 99, 270, 280, 299
Abdülkadir Karahan 64, 66
Abdülkadir Özcan 179, 182
Adalet gazetesi 61
Adalet Partisi 61, 70
Adenauer Vakfı 151, 152
Adnan Menderes 23
Agatha Christie 235
Agop Mintzuri 116
Ahmet Ağaoglu 110, 112
Ahmet Bican Ercilasun 7, 74, 164, 206
Ahmet Caferoğlu 204, 205
Ahmet Kabaklı 18
Ahmet Kanlıdere 5, 7, 110, 133, 147, 154, 253
Ahmet Kösoğlu 121
Ahmet Naim 142, 152
Ahmet Taşağul 133
Ahmet Taşgetiren 87
Ahmet Temir 132, 133, 190, 289
Ahmet Türköz 29
Ahmet Yaşar Ocak 317
Akdes Nimet Kurat 122, 190, 247, 289, 340
Alan Boger 263
Alaş Orda 332
Alevi kültürü 317
Alevilik 317
Alevî Türkmenler 73
Ali Bek Hakim 60
Ali Birinci 131
Alihan Canaltay 33
Ali İhsan Gencer 280
Ali Kemal Belviranlı 85
Ali Nihat Tarlan 64, 67
Almanlar 145, 146, 280
Alman tarihi 46
Almanya 27, 31-35, 38, 39, 40, 42, 45, 61, 68, 72, 125, 132, 142, 145, 146, 149, 151, 152, 166, 287-289, 312
Almatı 28, 38, 42, 271
Almatı Olayları 28, 38
Alparslan Türkeş 18
Alta Mahmutova 253
Altan Deliorman 65, 68
Altayistler Konferansı 77
Altaylar 24, 69
Altın Orda 11, 122, 125, 129-131, 192, 193, 257
Altın Orda Hanlığına Ait Resmî Yazışmalar 131
Altın Orda ve Rusya 192
Altınordu Kulübü 58
Amerikan bakış açısı 240
Amerikan filmleri 55
Amerikan Kız Koleji 200
Anadolu'nun Türkleşmesi 96
Anadolu Türklüğü 158, 160
Anavatan Partisi 161
Ankara İlahiyat 56
Ankara Kız Koleji 199
Ankara Savaşı 179, 180
Anne Marie Schimmel 317
Anthony Brian 88
Aptullah Kuran 19
Arab ü Zengi 84
Aral Gölü 15, 143, 212
Aralık Olayları 38
Arif Çağlar 282
Arif Erzen 17

Arnold Toynbee 44
 Arvası 102, 103
 ASAM 187, 192, 193
 Âşık Garip 57
 Âşıkpaşazâde 227
Atabetü'l-Hakâyiğ 204
 Atatürk 15, 18, 27, 71, 72, 78, 182, 183,
 208, 212, 239, 254, 261, 264, 266
 Atatürk İlke ve İnkılapları 183
 Atatürk Üniversitesi 71, 72
 Atsız 56, 58-63, 65, 66, 69, 71, 72, 233,
 235, 338
Atsız Mecmua 58
 Audrey Burton 315
 Avrupa tarihi 173, 311
 Ayaz İshaki 290
Aydın gazetesi 153
 Aydınlar Ocağı 102, 271
 Aydınlık Türkiye Partisi 78, 79
 Aydil Erol 68
 Ayhan Songar 102
 Aysel Dıngıl 19
 Ayşe Onat 237, 238, 271, 272
 Azatlık Radyosu 61
 Azerbaycan Elyazmaları Enstitüsü 73
 Azeri ağzı 73
 Azeri-Ermeni İlişkileri 298
 Aziz Kayumov 144
 Aziz Nesin 57

B

Bahaeddin Ögel 242, 331, 340
 Baki Türken 29
 Bakü petroleri 302
 Balkan Dil ve Edebiyatları 209
 Barköl 23
 Barış Manço 160
 Barthold 84, 181, 326
 Basmahane 58
 Başbakanlık Arşivleri 87
 Başkurt 43
 Başkurt Muhtariyeti 43
Battal Gazi Destanı 234
 Baymirza Hayit 142, 146, 152
 Beatrice Forbes Manz 181
 Bedri Hucent 154
 Bedri Hucant

Bekir Kütükoğlu 29, 278, 337
 Besni Öğretmen Lisesi 85
 5 Temmuz Urumçi Olayları 165
 Beyaz Saray 86
 Beyaz Türk 117
 Bilal Şimşir 212
 Bilge Ercilasun 206
 Bilge Kağan 210
 Birinci Dünya Savaşı 114
 Boğaziçi Üniversitesi 5, 108
 Bolşevik Devrimi 257
 Bolşevik güçleri 39
 Bolşevikler 257
Bozkurtlar 233-235, 338
Bozkurtlar Diriliyor 338
Bozkurtların Ölüümü 61, 338
 Brejnev 143
 British Council 201
Bugünkü Türk Alfabeleri 77
Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi
 311
 Buldanlı Zeki Efeoğlu 61
 Bülent Yorulmaz 206
Büyük Sovyet Ansiklopedisi 251

C

Cahit Tanyol 142
 Cedit 141
Cem Sultan 84
 Cengiz 36, 84, 125-126, 194, 204, 211,
 229, 278, 283, 290, 313
 Cengiz Aytmatov 36, 204, 211, 283
 Cengiz Dağcı 84
 Cengiz Han 126, 194, 229, 290, 313
 Cengiz Orhonlu 278
Cengizname 193
 Cengizsoğulları 124
 Cevat Eren 278
 Cevat Türkeli 327
 Cezmi Türk 54
 China Town 148
 CIEPO 209
Cingöz Recai 57
 CKMP 69, 72
 Columbia Üniversitesi 89
 Cora Karı 153
 Cumhuriyet Tarihi 112, 253, 264

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 54

Ç

- Çağatayca 77, 313
 Çağatay Hanlığı 281
 Çağdaş Türk Dünyası 5, 287
 Çağdaş Türkiler 287
 Çalıkluşu 57, 160
 Çemberlitaş 70, 269
 Çenstohova Kampı 146
 Çetin Altan 57
 Çimkent 90
 Çin Halk Cumhuriyeti 29
 Çin Yıllıkları 127
 Çolpan 76
 Çong Hacı 161-162
 Çorlulu Ali Paşa Medresesi 87
 Çöyçek 161

D

- Dağlık Karabağ Olayları 298
 Dale Carnegie 84
 Das Kapital 56
 Dede Korkut 219, 227
 Deli Kurt 235
 Demokrat Parti 54
 Deng Xiaoping 29
 Deşt-i Kıpçak 314
 Devin DeWeese 318
 Devlet Kerey Tagiberli 146
 Dijital Tarihçilik 42
 Dil Birliği 129
 Dil Tarih 71
 Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi 121, 129,
 130, 236
 Din Bilgisi 54
 Dinî İslahatçı 88
 Doğan Aksan 122
 Doğu Türkistan 18, 23-24, 29-30, 34,
 126, 157, 159-160, 162-166, 264,
 271, 314
 Doğu Türkistan Meselesi 166
 Doğu Türkistan Sesi 162-163
 9 Mart Kadınlar Bayramı 90
 Dost Kazanmak ve İnsanları Etkilemek Sa-
 natı 84

- Dostoyevski 189
 DTCF 71
 Dulkadrlı Türkmenleri 87
 Dulkadiroğulları Beyliği 309
 Dursun Yıldırım 68, 72, 206
 Dursun Yıldız 29, 89, 207
 Dünya klasikleri 92, 189
 Dünya Uygur Kurtultayı 166
 Dünyanın Kaderi Benim Elimdeydi 84

E

- Ebu Hayyan 123
 Ebu Said 181
 Ebubekir Hazım Tepeyran 110
 Ecvet Güresin 141
 Edremit Lisesi 54
 Edward Allworth 88-89
 Edward Said 87
 Ekim Devrimi 39
 Ekmekçi Kadın 85
 Ekonomi Politikiğin Eleştirisine Katkı 84
 Emel dergisi 281
 Emin Bilgiç 71
 Enders Wimbush 35
 Engin Akarlı 108
 Enver Baytur 161
 Enver Konukçu 43, 262
 Enver Meriçli 63
 Erasmus 194, 305
 Ercüment Özkan 87
 Ergenekon 210, 330
 Erhan Afyoncu 192
 Ermeni Meselesi 46, 193, 195
 Ermenice Dil Eğitimi 299
 Ermeniler 298
 Ermukhan Bekmakhanov 43
 Erol Güngör 68, 76, 102, 177
 Erol Kılınç 70
 Erol Taş 162
 Esaretten Hürriyete Bir Türkistanlının Hatı-
 raları 140
 Esir Doğu Türkistan İçin 271
 Eski Çağ 46-47, 100, 173, 270, 310
 Eski Türk Dili 64, 122
 Eski Türk Edebiyatı 64
 Eski Türk Tarihi 269
 eş-Şekâ'îku'n-nu 'mâniyye 180

F

- Fahri Çetin Derin 278
 Fahri Dilekcan 87
 Fahri Unan 282
 Faruk Kadri Timurtaş 62, 66, 280
 Faruk Sümer 71, 331
 Fatih Kerimi 290
 Fatma Ürekli 282
 Feridun Fazıl Tülbentçi 84
 Fethiye Çetin 116
 Fuat Köprülü 129, 132, 208, 239, 331

G

- Gagavuzlar 220
 Gao Yubao 160
 Gazi Eğitim Fakültesi 76
 Gazi Üniversitesi 78
 Gecekondu 24, 56
 Genç Akademisyenler 127, 134, 274
 Genel Türk Tarihi 5, 41, 46-47, 97-98, 101, 110, 119, 127-128, 132-133, 173, 177-178, 191-192, 253, 255, 258, 264, 270-272, 292, 299-301, 311, 319, 331, 333, 340-341
 Genel Türk Tarihi Kürsüsü 150, 287, 299
 Geoffrey Chaucer 201
 Glasnost dönemi 39
 Goethe Enstitüsü 151
 Gorbacov 39, 208
Göç Destanı 236
 Göç Hareketi 23
 Göç Hikâyeleri 25
 Göç Liderleri 25
 Göç Tarihi 27
 Gökalp 212, 280, 337
 Gökhan Evliyaoğlu 60
 Göktürkler 233
 Grek Roma 29
 Gulca 161
 Gülçin Çandarlıoğlu 28, 31, 35, 43, 173, 182, 278, 282, 326
Gültekin 235
Günaydın gazetesi 281
 Gündüz Vassaf 110
 Güney Kafkasya 300, 302-303

H

- Hacettepe 75-76, 88, 229
 Hacı Bektaş Veli 317
 Hacı Salas 16
 Hacıeminoğlu 69
 Hafız Abdullah 145
 Hafif Batı Müziği 55
 Hakkı Dursun Yıldız 29, 89, 207
 Halide Edib 207
 Halife Altay 28
 Halil İnalıcık 43, 130, 180, 210
 Halil Sahillioğlu 63
 Halil Tireli 60-61
 Hamit Tömür 164
 Hamza Uçar 69
 Harvard 127, 312, 315
 Hasan Oraltay 33, 60-61, 69
 Hasan Paksoy 85
 Hekimcan Kaynar 70
 Hekimoğlu Ali Paşa Camii 86
 Hilmi Ofraz 86
 Hilmi Satıcı 63
 Himalaya 23
 Hindistan 23, 69, 139-140, 194, 300, 341
 Hindistan Türklüğü 341
Historical Thinking 318
 Hokand 39
 Hunlar 23, 233, 238
 Hümanist yazarlar 211
 Hürriyet Radyosu 27-28, 35
 Hüsamettin Arslan 87
 Hüsamettin Gülcür 58, 59, 62, 63
 Hüseyin Baykara 181
 Hüseyin İkrâm 142, 146, 152
 Hüseyin Kutlu Efendi 86
 Hüseyin Nihâl Atsız 60, 338
 Hüseyin Özdeğer 63
 Hüseyin Rahmi Gürpınar 85
Hüsrev ü Şirin 62
 Hz. Ali Cenklere 57
Hz. Ali Menkıbeleri 234

İ

- I. Dünya Savaşı 114
 İbrahim Kafesoğlu 17-19, 29, 43, 239,

- 262, 264, 269, 272, 280, 287, 289, 299
- İbrahim Lakay 152
 İbrahim Muti 164
İdeolocya Örgüsü 56-57
 İhsan Doğramacı 76
 İhsan Emci 58
 II. Dünya Savaşı 39, 145, 302
 İkinci Dünya Savaşı 84, 152, 280
İktibas dergisi 87
 İlhan Darendelioğlu 58
 İlim Yayma Cemiyeti 70
 İlyas Kemalolu 5, 7, 130-132
İnce Memed 160
 Işın Demirkent 173
 İristay Kuçkartayev 164
 Isaac Asimov 235
 İSAM 112
 İsa Yusuf Alptekin 18, 162, 166, 271
 İsenbike Togan 8, 127, 133, 311, 313
 İskender Öksüz 58, 60, 239
 İslamcate 315-316
İslam'ın Bugünkü Meseleleri 177
 İslam Öncesi 129, 182
 İsmail Aka 71, 179, 181, 338
 İsmail Coşkun 87
 İsmail Erünsal 109
 İsmail Gaspıralı 45, 162, 290
 İsmail Hami Danişmend 61
 İsmail Kahraman 71
 İsmet Biçir 33
 İsmet Miroğlu 280
 İsmet Özel 87
 İsmet Tümtürk 60
 İstanbul Edebiyat Fakültesi 86, 97
 İstanbul Erkek Lisesi 108
İstanbul Mektupları 290
 İstvan Vasary 125
 İttihat ve Terakki 114
 İzmir İmam-Hatip Okulu 53
 İzmir Türk Ocağı 58
- J**
- Japonya 36, 39, 125, 280-281
 John Supper 34
 Jules Verne 235, 251
- K**
- Kadıköy Ocağı 68
 Kadın Konuları 220, 225, 227, 229
 Kadın Tarihi 226, 229
 Kadın ve Devlet İlişkileri 226
 Kadın-Erkek İlişkileri 226
 Kadim Türkler 229
 Kafalı 28, 43, 69, 237-238, 278, 280-281
 Kafkas Dil ve Edebiyatları 209
 Kafkasya 11, 243, 300, 303, 345
 Kanglılar 332
 Kara Fehmi 55
 Kara Harp Okulu 61
 Karaçay-Balkar 76
 Karahan 64, 66-68, 76, 342
 Karakalpak 15, 36
 Karamzin 189
 Karis Kanatbay 146
 Kars 73
 Kars İli Ağızları 73
Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü 77
 Kasım Ener 145
 Kâsım Hanlığı 339, 341
 Katanov Kitaplığı 33
 Katolik kilisesi 211
 Kaya Bilgegil 71-72, 75
 Kayseri 24, 52, 79, 95-97, 218-219
 Kayum Kesici 33
 Kazak Alaş Milli Hareketi 33
 Kazak Atasözleri 31
 Kazak Basını 39
 Kazak Efsaneleri 31
 Kazak Servisi 33
 Kazak Tarihi 27, 38-39, 331-332
 Kazak Türkçesi 27, 129
 Kazakça 25, 27-28, 33-37, 112, 151
 Kazakça Gazeteler 112
 Kazakistan 5, 11, 25, 27-28, 32-35, 39-45, 77, 89, 144, 158, 161-163, 271-272, 282, 291, 325, 328, 331-333
 Kazaklar 27, 32-33
 Kazan Devlet Üniversitesi 250
 Kazan Hanlığı 257, 341
 Kazan Tatar Göçmeni 76
 Kazım Karabekir 278
 Keloğlan 84

Kemal Albayrak 145
 Kemal Beydilli 280
 Kemal Bıyıkoğlu 74-75
 Kemal Fedai Coşkuner 58-59
 Kemal Karpat 88
 Kemal Tahir 57
 Kemal Yavuz 207
 Kenan Akyüz 66
 Kenan Evren 160
 KGB 41-42, 153-154
 Kıbrıs 51-53, 79, 209, 263-265
 Kırgız 129, 144, 151, 161, 283, 292
 Kırgızistan 45, 78, 144, 150, 158, 282-283, 333
 Kırgızlar 32, 76, 282-283
 Kırım 5, 11, 18, 36, 76, 127, 129-130, 146, 161, 193, 217, 281, 313-314, 319
 Kırım Sahası Yarlıkları 130
 Kırım Tatarları 217
Kırmızı Kitap 160
Kızıl Elma 59, 280, 337
Kızıl Tuğ 235
 Klüçesvkiy 189
 Kokandlı Kadir Egemkul 145
 Kolhoz 187
Kolsuz Kahraman 235
 Komsomol 250
 Komünist Partisi 157-158, 161
 Komünist Propagandası 261
 Komünizmle Mücadele Derneği 59
 Konargöçerlik 96
Korgan ve Keçirganlarım 142
Korkunç Yıllar 84
 Koska Kiraathanesi 87
 Köroğlu 84
 Köy Enstitüleri 261
 Köy Enstitüsü 58, 85
 Kubbealtı 102
 Kur'an 15, 30, 53, 109, 160, 187
 Kurban Kудay 163
 Kutadgu Bilig 43, 75, 205
Kutsal Kaya 235
 Küçük Cüz Kazakları 332
 Kül Tigin 210
 Kültür İnkılabı 157
Kültür Sanat 97

Kürtler 109

L

Latin Alfabeti 45, 212
 Leninizm 41
 Leslie P. Peirce 228
 Leyla Karahan 76

M

Magosa 51
 Mağcan Cumabay 76
Mah u Mihri hikâyesi 74
 Mahbup Kılıç 70
 Mahir Aydın 326
 Mahmut Makal 85
 Makhmet Kulmagambetov 35
 Mamak 78
Manas Destanı 212
 Manas Üniversitesi 282
 Manaş Kozıbayev 43
 Mao 157, 160
 Maraş İl Halk Kütüphanesi 85
 Marks-Engels 84
 Marksizm 41-42
 Marmara Kiraathanesi 68, 86
 Marmara Tarih 88
 Marmara Üniversitesi 5, 147, 189, 254, 287, 289, 297
Marmaratörler 68
 Marshall Hodgson 315
 Masao Mori 280-281
 Maveraünnehr 314
 Mehmet Akif Erdoğan 338
 Mehmet Akif Ersoy 57, 338
 Mehmet Ali Tevfik 163
 Mehmet Alparı 47
 Mehmet Çavuşoğlu 64, 69
 Mehmet Emin Güner 56
 Mehmet Emin Maksudoğlu 56
 Mehmet Eröz 63, 70
 Mehmet Genç 63, 68, 206
 Mehmet Güder 29
 Mehmet İpşirli 29
 Mehmet Kaplan 65, 69, 208, 213
 Mehmet Özsait 29, 326

Mehmet Saray 8, 28, 34, 261, 265, 280
 Melih Cevdet 211
 Memduh Şevket Esendal 212
 Memluk-Kıpçak Sahası 123
Menâkıbu'l-Ârifin 227
 Menemen Milliyetçiler Derneği 58
 Mesut Kahratlı 59
 MHP 78
Mike Hammer 57
 Milli İstihbarat Teşkilatı 36
 Millî Kütüphane 77
 Millî Türk Talebe Birliği 70
 Millî Türkistan 145-146, 151-154
 Millî Türkistan Birlik Komitesi 142, 154
 Millî Yol 60
 Milliyetçi Hareket Partisi 78
 Milliyetçiler Derneği 58
 Mirkasım Gosmanov 253
 Mirkasım Usmanov 125
 Mirsultan Osmanov 164
 MİT 36
 Moğol Hareketi 126
Moğolların Gizli Tarihi 229
 Moğolların Göçebe Ekonomisi 238
 MTTB 70-71
 Mualla Uydu 8, 19
 Muammer Özergin 278
 Muharrem Ergin 65-67, 203, 236, 280
 Muhtar Şahanov 38
 Mumcu Kahvesi 55
 Murat Taçmurat 146
 Musa Carullah 88, 290-291
 Mustafa Canpolat 164
 Mustafa Çokay 36, 39-40, 43-44, 142, 145-146, 153
 Mustafa Kolumkırık 16
 Mustafa Necati Sepetçioğlu 235-236
 Mustafa Polat 87
 Mustafa Uz 310
 Mübahat Kütükoğlu 29, 63, 173
 Mübeşşir-Han Töre 141
 Müftüoğlu Ahmet Hikmet 337
 Mülkiye 61, 62
 Mümtaz Turhan 69
 Münih üniversitesi 35
 Müstecip Ülküsal 18

N

Nadir Devlet 8, 88, 110, 210, 253, 255, 285, 289, 298
 Naim Öktem 142
 Namık Kemal Zeybek 77
 Nasreddin Hoca 164-165, 205
 Nazım Hikmet 208, 251
 Naziler 39
 Nazir Safarov 142
 Nazmiye hoca 17
 Necip Fazıl Kısakürek 56-57, 68, 71, 97-98
 Nejat Diyarbakirli 210
 Nejat Pala 59
 Nejdet Sançar 59-61, 71
 Nevzat Kösoğlu 68, 70, 121
 Nevzat Yalçıntaş 266
 Nicolae Iorga 217
 Nihat Eröz 70
 Niyazi Adıgüzel 68
 Niyazi Akı 72
 Niyazi Özdemir 68
 Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu 18
 Nogaylar 217
 Nuha Ağzı 73
 Nur Kemal Pınar 33
 Nurlular 74
 Nurettin Topçu 59
 Nurgocay Batur 25
 Nursultan Nazarbayev 212

O

ODTÜ 221, 228, 310-311, 314
 Oğuz Kağan 205
 Okuma Alışkanlığı 189, 278, 338
 On Bin Anne Hareketi 166
 Orhan Hançerlioğlu 202
 Orhan Veli 85
 Orhun Abideleri 32, 211
 Orhun Kitabeleri 204-205
Orkun 60
 ORSAM 132, 192
 Orta Asya Göçebeleri 225
 Orta Asya Tarihçiliği 319
 Orta Asya Tarihi 32, 313-314, 316
 Orta Asya Türk Tarihi 5, 84

Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler 84
 Osman Fikri Sertkaya 206
 Osman Turan 61, 66, 331
 Osmanlı Arşivi 173
 Osmanlı Devlet Arşivleri 27
 Osmanlı Modeli 174
 Osmanlı Şairleri 90
 Osmanlı Tarihi 182
 Osmanlı Türkçesi 109, 182
 Osmanlı-Rus İlişkileri 309
 Osmanlı-Timurlu Münasebeti 179-180
 Osmanlı'nın Orta Asya Siyaseti 264
 Osmanlıca 19, 29-31, 53, 62, 66, 85-86,
 88, 109, 112, 176, 228, 236, 264,
 278
 Osmanlıca Okuma Anahtarı 29-30
Osmanlıca Rehberi 85

Ö

Öğretmenlik 140
 Ömer Faruk Akün 66
 Ömer Kanat 29
 Ömer Lütfi Barkan 63-64, 72
 Ömer Seyfettin 337
 Ötekileştirmek 117
 Ötemiş Hacı 193
 Ötüken 59, 76-77, 239
 Özbek Atasözleri 139
 Özbek Tarihi 292
 Özbekçe Gazeteler 112
 Özbekistan 15, 45, 89-91, 139-140, 142-
 145, 147-153, 158, 266, 312, 314-
 315, 319
 Özbekler 32, 76, 149
 Özdemir Asaf 201
 Özer Hiçyılmaz 59
 Özkan İzgi 125, 133

P

Pakistan 23, 139, 315
 Pantürkizm 45
 Paul Anka 55
 Paul Wittek 88
 Peyami Safa 60
 Piyoner 250
 Platin Kiraathanesi 86

Puşkin 189, 251
 Putin 193

R

Radyo Liberty 33, 149
 Ramiz Gökçe 200
 Rasim Cinisli 70
 Raşid el-Gannuşî 87
 Ray Bradbury 235
 Refet Yalçın Balata 338
 Remzi Oğuz Arık 54
 Reşat Nuri Güntekin 251
 Reşit Rahmeti Arat 125, 132-133, 203,
 289
 Rıfat Koçak 114
 Rızaeddin b. Fahreddin 290
 Rock'n Roll 55
 Roma İmparatorluğu 44
 Rözi Nazar 146, 152
Ruh Adam 235
 Rum Mahallesi 52
 Rumca 51-52
 Rumlar 51-52
 Rus Bakış Açısı 240
 Rus Edebiyatı 250, 254, 339
 Rus Knezlikleri 192
 Rus Tarih Görüşü 257
 Rusça Kaynaklar 129, 314, 339
 Rus Tarih Ders Kitapları 191
 Rusya 39, 113-114, 151, 187-190, 192-
 193, 195, 208-209, 250, 254, 256,
 258, 274, 283, 287, 289, 291-292,
 300, 302-303, 319, 332-333, 339,
 341-342
Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi 287

S

Saadet Çağatay 76
 Saadettin Buluç 73
 Sadri Maksudi Arsal 190
 Safeviler 316
 Sağ-sol çatışmaları 171
 Sahafklar Çarşısı 36
 Saida Oktay 153
 Saim Sakaoğlu 72
 Saime Selenga Gökgez 133

Saray Kültürü 227
Savcı Bey 235
 Seçil Karal 311
Sefiller 85
 Selçuk Üniversitesi 76
 Selçuklu 47, 96
 Selçuklu Devleti 194, 284
 Selkin Baykuzu 29
 Sema Barutçu 164
 Sema Orsoy 238
 Semerkant 157, 161, 314
 Servet Volga 24
 Settar Cebbar 152
 Seydi Ahmet Akkar 145
 Seyid Ahmet Arvasi 102, 103
Sherlock Holmes 57
 Shirin Akiner 311
Sıska Dayı ile Tombul Teyzenin Maceraları
 200
 Sıtkı Yırcalı 201
 Sibiryaya 41-42, 142, 146, 303
 Sinoloji 127, 237, 341
 Sivas Lisesi 58
 Soğuk Savaş 27, 162
 Solovyov 189
 Soru Sormak 117
 Sosyal Tarih 229, 293
 Sovyet Dönemi 39, 90, 129, 142, 257,
 292
 Sovyet Eğitimi 250
 Sovyet Etkileri 291
 Sovyet Rejimi 247, 250
 Sovyet Sistemi 252, 254, 264
 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
 27
 Sovyetler 35, 39, 41, 46, 144, 153, 187-
 188, 247, 257, 298, 302-303, 311,
 314
 SSCB 27, 33, 42, 188, 191, 303
 SSCB Tarihi 27
 Stalin 146, 208
 Sulhi Dönmezer 142
 Süheyl Ünver 284
 Sülale Tarihi 319
 Sünnet Ömirtayoğlu 23

Ş

Şaban Karataş 71-72
 Şahabettin Tekindağ 278
 Şahin Uçar 330
 Şah İsmail 84
 Şahruh 181
 Şaman 59
 Şerif Mardin 110
 Şibani Han 312-313
 Şir Muhammet Bek 141
 Şirzat Doğru 69
 Şükrü Elçin 75

T

Taha Akyol 73
 Tahsin Banguoğlu 218
 Tahsin Demiray 54
 Taklamakan Çölü 60
 Talat Koçyiğit 33
 Talat Tekin 77
 Tanpınar 205
 Tansu Çiller 79
 Tanzimat 205, 211, 228
 Tanzimat Dönemi 112
 Tarık Buğra 236
 Tank Somer 76
 Tarih Araştırmalar Merkezi 87
 Tarih Eğitimi 38, 297
 Tarihçilik 42, 117, 340, 345
 Tarih ilmi 292, 299
 Taş Han 83
 Taşkent Kongresi 161
 Tatar Bakış Açısı 257
 Tatar Edebiyatı 255
 Tatar İçtimai Merkezi 255
 Tatar Milliyetçilik Hareketi 252
 Tatar Tarihi 110, 191, 257
 Tatarca 36, 110-112, 133, 188, 248-250,
 255, 288
 Tataristan 113-114, 132, 209, 247, 252,
 255, 257, 282, 288, 328
 Tatarlar 32, 191, 253, 257, 290
 Tayyip Gökbilgin 278
 Tefekkür 242
 Tekindağ 87, 278
Teksas 57, 98

- Tercüman* 112, 235
 Terekeme 73
 Tevekkel Babür 142, 152
 The Rise of the Ottoman 88
 Tibet 23
 TİKA 265
 Timur 181, 194, 312, 319
 Timur Devleti 194
 Timurlu Tarihi 179
 Timurlular 11, 169, 312
 Timurtaş 62, 66-67, 71, 280, 346
 Tolstoy 189, 251
Tommiks 57, 98
Toprak 58, 109, 146, 255
Töre 97-98, 141, 349
 Tuncer Baykara 262, 338
 Tuncer Erginertan 73
 Turan Yazgan 18
 Turancılık 208
 Turgut Günay 72, 74
 Turgut Karacan 72
 Turgut Keskingören 68
 Turgut Özal 27, 228, 265
 Tursun Ayup 164
 Tuzla Piyade Okulu 75
 TÜDEV 18
 Türk Cumhuriyetleri 45, 151, 305, 333
 Türk Dili 61-62, 64-65, 75-76, 121-122, 172, 176, 183, 346
Türk Dili Tarihi 65, 122
 Türk Dil Kurumu 78, 131, 202
 Türk Dünyası 3, 5, 287, 328, 345
 Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı 328
Türk Dünyasında Neler Oldu? 266
Türk Edebiyatı 64, 66, 72, 87, 97, 102, 205, 209, 265, 346
 Türk Edebiyatı Vakfı 102
 Türk Göçmen ve Mülteciler Derneği 141
 Türk klasikleri 251
 Türk Kültür Tarihi 237
 Türk Kültürü 90, 121, 123-126, 242, 304
 Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü 133
Türk Kültürünün Gelişme Çağları 242
 Türk Lehçeleri 77, 348
Türk Millî Kültürü 242
 Türk Milliyetçiliği 18, 58
 Türk Ocağı 55, 58-61, 69-70, 347
 Türk Tarih Kurumu 131, 178, 187, 192
 Türk Tarihiçiliği 11, 45-47
 Türk Tarihi 5, 17, 19, 41, 46-47, 64, 84, 97-98, 101, 110, 119, 121, 127-128, 132-133, 150, 173, 177-178, 191-192, 237, 253, 255, 258, 264-265, 269-272, 292-293, 299-301, 311, 319, 331, 333, 340-341, 346, 350
 Türk Toplulukları 112, 126
Türk Ülküsü 56-58, 61
Türkeli dergisi 60
 Türk-İslam Sentezi 271
 Türk-Moğol Tarihi 125-127
 Türk/Uygur Tesiri 127
 Türkçü bakış açısı 212
 Türkçü Gençler 58
 Türkçüler Derneği 55, 69
Türkçülüğün Esasları 337
 Türkçülük 56
 Türkistan 5, 18, 23-24, 29-30, 34, 39, 69, 126, 139-148, 150-154, 157-160, 162-166, 240, 243, 264-265, 271, 273-274, 311, 314, 328, 332, 344-346, 349
Türkistan'la İlgili Makaleler 143
 Türkistan Lejyonu 145-146, 148, 151
 Türkistan Muhtariyeti 39
 Türkistan Öğrenci Birliği 141
Türkistan Sesi 148, 162-163, 345
 Türkistan Tarihi 139, 264
 Türkistan Tekkesi 147
 Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği 141
 Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü 289
 Türkiyat Enstitüsü 33, 112, 208, 253
Türkiyat Mecmuası 208
 Türkiye Cumhuriyeti 44, 147, 264
 Türkiye Köylü Partisi 54
 Türkiye-Kırgızistan Manas Üniversitesi 78
 Türkiye'de Tarih Araştırmaları 229
 Türkiye'de Tarih Eğitimi 228
 Türkmenbaşı 264
 Türkmenistan 15, 45, 150, 212, 266, 291
 Türkmenler 73, 264, 343

Türkoloji 61, 123, 129, 144, 151, 160,
162, 190, 210, 233, 258

U

Ukrayna 142, 146, 193, 217, 247

Uli Schamiloglu 19

Uluğ Bey ve Zamani 181

Umumi Türk Tarihi 17, 19, 64, 150, 292-
293, 299

Umumi Türk Tarihine Giriş 311

Uygur ağızı 164

Uygur Araştırmaları 163

Uygur Araştırmaları Enstitüsü 163

Uygur Devleti 161

Uygur Dili ve Edebiyatı Bölümü 124

Uygur Dönemi 124, 127

Uygur Folkloru 165

Uygur gençliği 158

Uygur Hukuk Belgeleri 125

Uygur Kültürü 125, 126

Uygur Radyosu 163

Uygur Sahasındaki Araştırmalar 125

Uygur Şiir Antolojisi 165

Uygur Türkçesi 129

Uygurlar 124-126, 158, 161, 176

Ü

Üç Vilayet 161-162

Üç Vilayet İnkılabı 162

Üniversiteye yerleştirme sistemi 172

V

Varlık dergisi 202

Vatanım Türkiye 133

Veli Kayyum Han 142, 145-147, 152-153

Veli Zünnün 142

Vilayetçi Mustafa Efendi 83

Y

Yahya Kemal 84

Yakın Dönem Tarihi 90

Yakup Cemil 114

Yakutlar 282

Yanlız Tarih Algısı 239

Yaş Türkistan 39

Yaşar Nabi Nayır 202

Yaşar Şanlı 16

Yeni Hayat 162-163

Yeni İstanbul 60

Yeni Türk Dili 64

Yeni Türk Edebiyatı 64, 66, 72, 205, 209

Yeniçağ Tarihi Kürsüsü 86

Yetik Ozan 72, 74

Yılmaz Kurt 236

27 Mayıs İhtilali 58

Youtube 42

Youtuber 42

YÖK 19, 76, 179, 265

Yuan Hanedanı 127

Yunan Tarihi 311

Yurdumu Kaybeden Adam 84

Yusuf Akçura 5, 187, 190

Yusuf Dönmez 280

Yusuf Has Hacib 43

Yüksek Öğretim Kurumu 19, 76, 179,
265

Yüksek Öğretmen Okulu 62

Yüksel Çengel 70

Yürükler 96

Z

Zafer gazetesi 199

Zafer Toprak 109, 255

Zaptiye Ahmet 68

Zeki Arıkan 338

Zeki Teyci 30

Zeki Velidi Toğan 16-17, 35, 43, 129,
132, 239, 243, 262, 264, 269, 299,
311-312, 327, 331, 338, 340-341

Zeynep Kerman 206

Zeytinburnu 23-24, 28, 30

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu 63